Συνομιλία κτιρίων και τοπίου
κατοικίες και ξενοδοχεία του Νίκου Βαλσαμάκη.

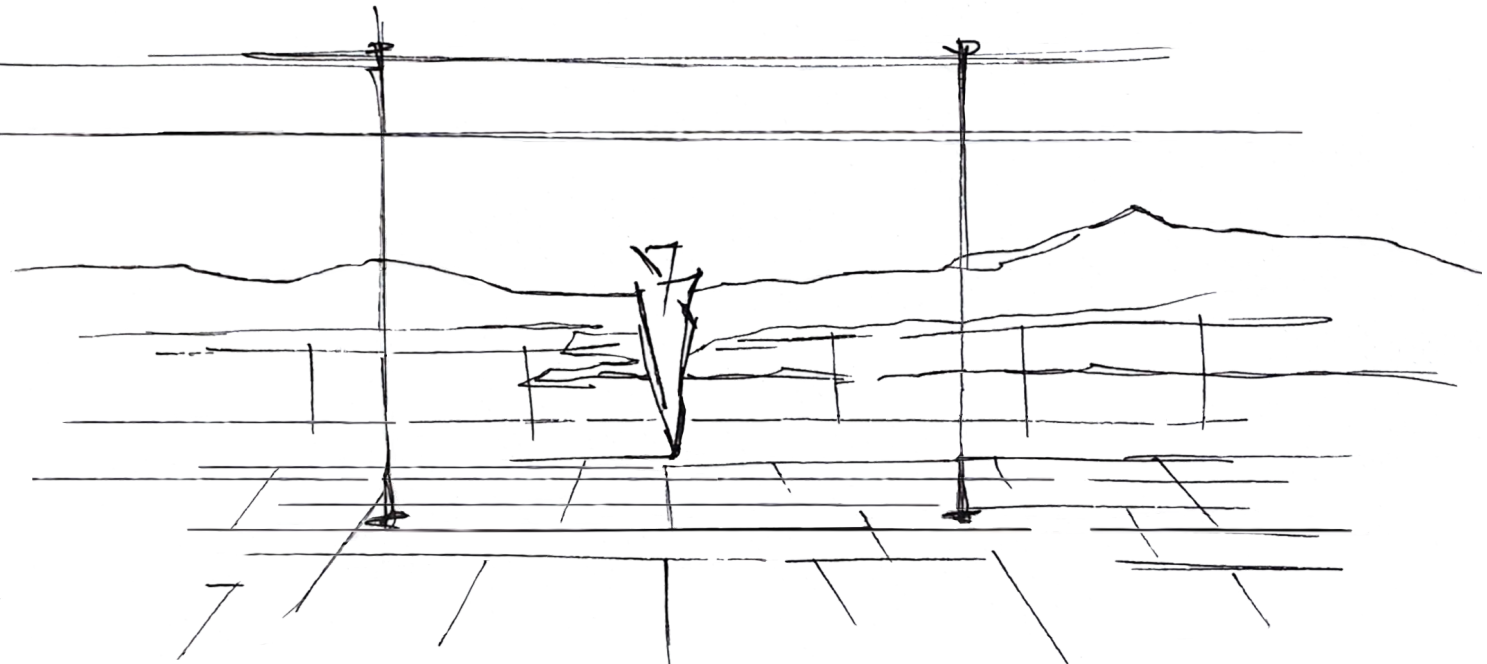

ερευνητική εργασία

Συνομιλία κτιρίων και τοπίου

κατοικίες και ξενοδοχεία του Νίκου Βαλσαμάκη.

επιμέλεια |
μπράζα έφη

επιβλέπων |
τσακαλάκης δημήτρης

πολυτεχνείο κρήτης | τμήμα αρχιτεκτόνων μηχανικών | ιούνιος, 2024 | χανιά

Εικόνα 1. Ο Νίκος Βαλσαμάκης απολαμβάνοντας το τοπίο στην κατοικία στο Πόρτο Χέλι (1), Νίκος Βαλσαμάκης, 2002.

περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία αναζητά τη σχέση του ελληνικού φυσικού τοπίου με την αρχιτεκτονική του Νίκου Βαλσαμάκη μέσω της διερεύνησης των αρχιτεκτονικών περιόδων του και έργων που ανήκουν σε κάθε μια από αυτές. Ειδικότερα, η ανάλυση επικεντρώνεται σε κατοικίες, όπως την κατοικία Παράσχη στην Ανάβυσσο (1963), την κατοικία Λογοθέτη στο Σούνιο (1976), την κατοικία Καρακώστα στην Κηφισιά (1978) , καθώς και στις κατοικίες στο Πόρτο Χέλι (2002) και Αντίπαρο (2013). Επιπλέον αναλύονται και τα ξενοδοχεία "Αμαλία" στους Δελφούς (1965), στην Ολυμπία (1979) και στο Ναύπλιο (1983). Το τελικό στάδιο της έρευνας περιλαμβάνει την σύγκριση μεταξύ των αναλυθέντων περιόδων, αποκαλύπτοντας έτσι τις διαφορές στις προσεγγίσεις που χαρακτηρίζουν τα κτίσματα του Βαλσαμάκη όσον αφορά τη σχέση τους με το φυσικό τοπίο και το περιβάλλον ένταξης τους. Με αυτήν την σύγκριση αναδύονται οι εξελίξεις και οι διακυμάνσεις που συμβαίνουν κατα τη διάρκεια της πορείας του αρχιτέκτονα, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται η δυναμικότητα του έργου του.

περιεχόμενα

1. εισαγωγή | 5

2. μέθοδος | 6

3. ευρήματα | 7
α. Νίκος Βαλσαμάκης: οι αρχιτεκτονικοί περίοδοι και κτίσματα που συνομιλούν με το φυσικό τοπίο.
α.1. 1η Περίοδος: Μοντέρνες συνθέσεις | Κατοικία Παράσχη, Ανάβυσσος _1963, Ξενοδοχείο “Αμαλία” Δελφοί_1965.
α.2. 2η Περίοδος: Λευκές κυβιστικές συνθέσεις | Κατοικία Λογοθέτη, Σούνιο_1976 , Ξενοδοχείο “Αμαλία”, Ολυμπία _1979.
α.3. 3η Περίοδος: Νεοκλασικίζουσες συνθέσεις | Κατοικία Καρακώστα, Κηφισιά _1978 , Ξενοδοχείο “Αμαλία”, Ναύπλιο_1983.
α.4. 4η Περίοδος: Επιστροφή στην μοντέρνα σύνθεση | Κατοικία στην Κοιλάδα 1 _2002, Κατοικία στην Αντίπαρο, Αντίπαρος_2013.

4. συμπεράσματα | 39
5. βιβλιογραφία | 41
6. πηγές εικονογράφησης | 45

1. εισαγωγή

Σκοπός της ερευνητικής αυτής εργασίας είναι η διερεύνηση της συνομιλίας του ελληνικού φυσικού τοπίου με την αρχιτεκτονική του Νίκου Βαλσαμάκη, γεγονός που θα επιτευχθεί μέσω της ανάλυσης έργων του αρχιτέκτονα από όλες τις αρχιτεκτονικές περιόδους του βίου του.

Μετά από δύο παγκοσμίους πολέμους, τη δεκαετία του ’60, οι Έλληνες αρχιτέκτονες στρέφονται προς τα νέα δεδομένα και έρχονται σε άμεση επαφή με τις παγκόσμιες εξελίξεις. Το ακμάζον μοντέρνο κίνημα εκείνης της εποχής σηματοδοτεί την πιο σημαντική για την ανάπτυξη του διαλόγου μεταξύ του αρχιτέκτονα, του χώρου και του τοπίου περίοδο, με αποτέλεσμα να καταστήσει το τελευταίο ένα στοιχείο αναφοράς και κύρια αρχιτεκτονική παράμετρο για τον σχεδιασμό. Ειδικότερα, οι μεταπολεμικοί Έλληνες αρχιτέκτονες, σε αντίθεση με προγενέστερους, υιοθετούν νέες πρακτικές στο έργο τους, στοχεύοντας στην εξασφάλιση της άρτιας διαβίωσης του ανθρώπου και στην αφομοίωση του κτιρίου από το περιβάλλον.[1] Έτσι, η άρρηκτη σύνδεση αυτών των δύο δημιούργησε όχι μόνο μια σχέση συνύπαρξης, αλλά και νέες χωρικές καταστάσεις.[2]

Σε αυτό το πνεύμα, ένας από τους πιο σημαντικούς Έλληνες αρχιτέκτονες, ο Νίκος Βαλσαμάκης, μελέτησε και δημιούργησε μοντέρνα κτίσματα, στα οποία εφάρμοσε την αρχή “το φυσικό τοπίο ως συνθετικό εργαλείο” και κατάφερε να διαμορφώσει μια ισορροπία μεταξύ τοπίου-αρχιτεκτονικής και υπαίθρου-ανθρώπου.

Εικόνα 2 . Το τοπίο καδράρεται, οικία Λαναρά στην Ανάβυσσο, Νίκος Βαλσαμάκης, 1963.

1. Αίσωπος Γιάννης, Σημαιοφορίδης Γίωργος, *Τοπία Εκμοντερνισμού*, εκδόσεις Metapolis Press, Αθήνα, 2002, σελ 32.

2. Ο.Π., σελ. 64.

2. μέθοδος

Η ερευνητική εργασία διακρίνεται σε πέντε κεφάλαια. Το ερευνητικό υλικό που παρατίθεται στις παραπάνω ενότητες επικεντρώνεται στο πώς το φυσικό τοπίο λειτουργεί ως συνθετικό εργαλείο στο έργο του Νίκου Βαλσαμάκη. Για τον ίδιο, ο σχεδιασμός με γνώμονα το ελληνικό φυσικό περιβάλλον είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιδέας, της συνολικής μελέτης και της τελικής σύνθεσης του έργου του. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οι τέσσερεις αρχιτεκτονικές περίοδοι στις οποίες κατατάσσονται τα έργα του, καθώς επίσης και δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα κτισμάτων για την κάθε περίοδο, των οποίων τα επιμέρους στοιχεία διαμορφώνουν την συνδιαλλαγή μεταξύ αυτών και του γύρω τοπίου. Ειδικότερα, επιλέγονται να μελετηθούν οι παρακάτω κατοικίες και ξενοδοχεία του Έλληνα αρχιτέκτονα:

[κατοικίες]
_ Κατοικία Παράσχη (Ανάβυσσος, 1963)
_ Κατοικία Λογοθέτη (Σούνιο, 1976)
_ Κατοικία Καρακώστα (Κηφισιά ,1978)
_ Κατοικία στην Κοιλάδα 1, (Κοιλάδα Πόρτο Χέλι, 2002)
_ Κατοικία στην Αντίπαρο, (Αντίπαρος, 2013)

[ξενοδοχεία]
_ Ξενοδοχείο “Αμαλία” (Δελφοί, 1965)
_ Ξενοδοχείο “Αμαλία” (Ολυμπία, 1979)
_ Ξενοδοχείο “Αμαλία” (Ναύπλιο, 1983)

Για τη συγκέντρωση του υλικού πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα, έρευνα στον τύπο, και στο διαδύκτιο.

3. ευρήματα

3.α. Νίκος Βαλσαμάκης: οι αρχιτεκτονικοί περίοδοι και κτίσματα που συνομιλούν με το φυσικό τοπίο.
3.α.1. 1η Περίοδος: Μοντέρνες συνθέσεις.

Ιδιαίτερο στοιχείο του Νίκου Βαλσαμάκη, ανεξαρτήτως της εκάστοτε αρχιτεκτονικής περιόδου, συνιστά η εναρμόνιση του έργου του με τις ευρωπαϊκές και αμερικανικές εξελίξεις. Η πρώτη αρχιτεκτονική περίοδος του Βαλσαμάκη (1950-1963) επηρεάζεται σημαντικά από τον μοντερνισμό. Προσεγγίζει στις συνθέσεις του τις αρχές του μοντέρνου κινήματος. Συγκεκριμένα, ο Βαλσαμάκης έχει δια βίου επηρεαστεί από το διαχρονικό έργο του Mies van der Rohe, προπολεμικό και μεταπολεμικό, σε όλη του την εκτενή πολλαπλότητα [3], με έκδηλες διαφορές που αφορούν την σύνδεση με το φυσικό τοπίο και την ένταξη σε αυτό.

Σε αυτή την περίοδο η παραγωγή των μορφών ακολουθεί συγκεκριμένες αρχές, ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνεται ένας άρτιος συγκερασμός διεθνών και τοπικών αρχιτεκτονικών μεθόδων. Παράλληλα, η χρήση εξελιγμένης τεχνολογίας επιτρέπει την σχέση μεταξύ των πλακών από σκυρόδεμα και των λεπτών μεταλλικών υποστυλωμάτων [4], τις μεγάλες επιφάνειες γυαλιού και προβόλων που χρησιμοποιεί ο αρχιτέκτονας επηρεασμένος φυσικά από τα διεθνή και ευρωπαϊκά δεδομένα.

Τα κτίσματα που ανήκουν σε αυτή τη χρονική περίοδο είναι κυρίως πολυκατοικίες, κατοικίες σε προάστια και ξενοδοχεία. Όσον αφορά στις κατοικίες, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι δύο θερινής διαμονής κατοικίες στην Ανάβυσσο, Παράσχη και Λαναρά, και η ίδια η κατοικία του Βαλσαμάκη στην Φιλοθέη. Οι δυο οριζόντιες λεπτές πλάκες από σκυρόδεμα (η πλάκα του δώματος και του δαπέδου) που καταλήγουν ως μεγάλοι πρόβολοι όπου ενδιάμεσα τους υπάρχουν μεγάλες επιφάνειες υαλοστασίων που διατρέχουν την όψη , αποτελούν κύριο χαρακτηριστικό των παραπάνω κτισμάτων. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η πλαισίωση της θέας αλλά και η απελευθέρωση προς το φυσικό τοπίο.

Χαρακτηριστικό αποτελεί και το πως αντιμετωπίζεται το ζήτημα της εισόδου, η οποία είναι συνήθως "κρυμμένη" και με τυφλούς πέτρινους τοίχους που αποτρέπουν την επαφή του δρόμου με τις κατοικίες. Παρόλο την κλειστή και προστατευμένη είσοδο τα κτίσματα ανοίγουν προς τα μέσα [5] και την θέα. Στην ενοποίηση του κτίσματος με το τοπίο συνδράμουν και οι διαμορφωμένοι ημιυπαίθριοι χώροι με τις ελαφρές κατασκευές που φιλτράρουν το φως και την σκιά.

Τέλος τα υλικά που προωθεί το μοντέρνο συμβάλλουν να ολοκληρωθεί η εκάστοτε σύνθεση του Βαλσαμάκη. Το οπλισμένο σκυρόδεμα, το μέταλλο και το γυαλί υπηρετούν τον παραπάνω σκοπό, ενώ επιτρέπουν και την δημιουργία μεγάλων ελεύθερων χώρων . Ευρεία χρήση αποκτά και ο λευκός σοβάς, είτε άγριος είτε λείος, στον μοντερνισμό αλλά και στο έργο του Βαλσαμάκη. Αποτελεί και μια προσπάθεια αναφοράς του αρχιτέκτονα σε παραδοσιακούς παλιούς τοίχους περασμένους τακτικά με ασβέστη.[6]

3.Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 13.

4. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ. 62.

5. Ο.Π.

6. Φιλιππίδης Δημήτρης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1984, σελ. 356.

Κατοικία Παράσχη | Ανάβυσσος, Μελέτη: 1961 | Κατασκευή: 1963

Η κατοικία Παράσχη είναι μία θερινή κατοικία κτισμένη επάνω σε βράχο με έντονη κλίση προς την θάλασσα και με θέα τον Σαρωνικό.[7] Βρίσκεται στην Ανάβυσσο, στο νοτιοανατολικό άκρο της Αττικής, με είσοδο επάνω στην Λεωφ. Αθηνών - Σουνίου. Είναι απομακρυσμένη από το αστικό τοπίο που αναπτύσσεται πίσω από την λεωφόρο με εξαίρεση μια εξοχική κατοικία που τοποθετείται βορειοδυτικά.

Αρχικά, σχετικά με τη συντακτική περιγραφή του έργου, ο Βαλσαμάκης επεξεργάζεται ιδιαίτερα το ζήτημα της τομής. Το κτήριο δημιουργεί ιδιαίτερες σχέσεις με το έδαφος καθώς από την μια πλευρά βρίσκεται πάνω σε αυτό ενώ από την άλλη είναι εκτός των ορίων του βράχου και δημιουργεί την αίσθηση ότι αιωρείται.

Πιο συγκεκριμένα, κυριαρχούν δυο διακριτές ενότητες αυτή του καθιστικού που είναι ανοιχτή προς το τοπίο και αυτή των υπνοδωματίων που είναι περικλειστη, ενώ στην τρίτη διάσταση ξεχωρίζουν οι δύο πλάκες, αυτή του δώματος και αυτή του ισογείου, η οποία προεκτείνεται και δημιουργεί τον πρόβολο. Ο κύριος χώρος του καθιστικού και της τραπεζαρίας είναι ένα τετράγωνο δωμάτιο διαστάσεων 11x11 μέτρων το οποίο συνδέεται άμεσα με τον χώρο της κουζίνας, ενώ η ένωση με τα υπνοδωμάτια πραγματοποιείται μέσω μακρόστενου ορθογωνίου διαδρόμου. Η ζώνη των υπνοδωματίων έχει σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου μήκους 17 και πλάτους 7 μέτρων. Αντίστοιχα, ο χώρος της κουζίνας αποτελείται από δύο ορθογώνια παραλληλόγραμμα τα οποία ενώνονται και δημιουργούν ένα ενιαίο διαστάσεων 10x5 μέτρων. Σε επίπεδο τομής και όψης, τα σχήματα που δημιουργούνται, είναι μακρόστενα ορθογώνια σχηματισμένα ανάμεσα στις δύο πλάκες που ολισθαίνουν. Επιπλέον, στην τομή παρατηρείται μια υποβάθμιση του όγκου των υπνοδωματίων με σκοπό να ξεχωρίσει ο όγκος του καθιστικού.

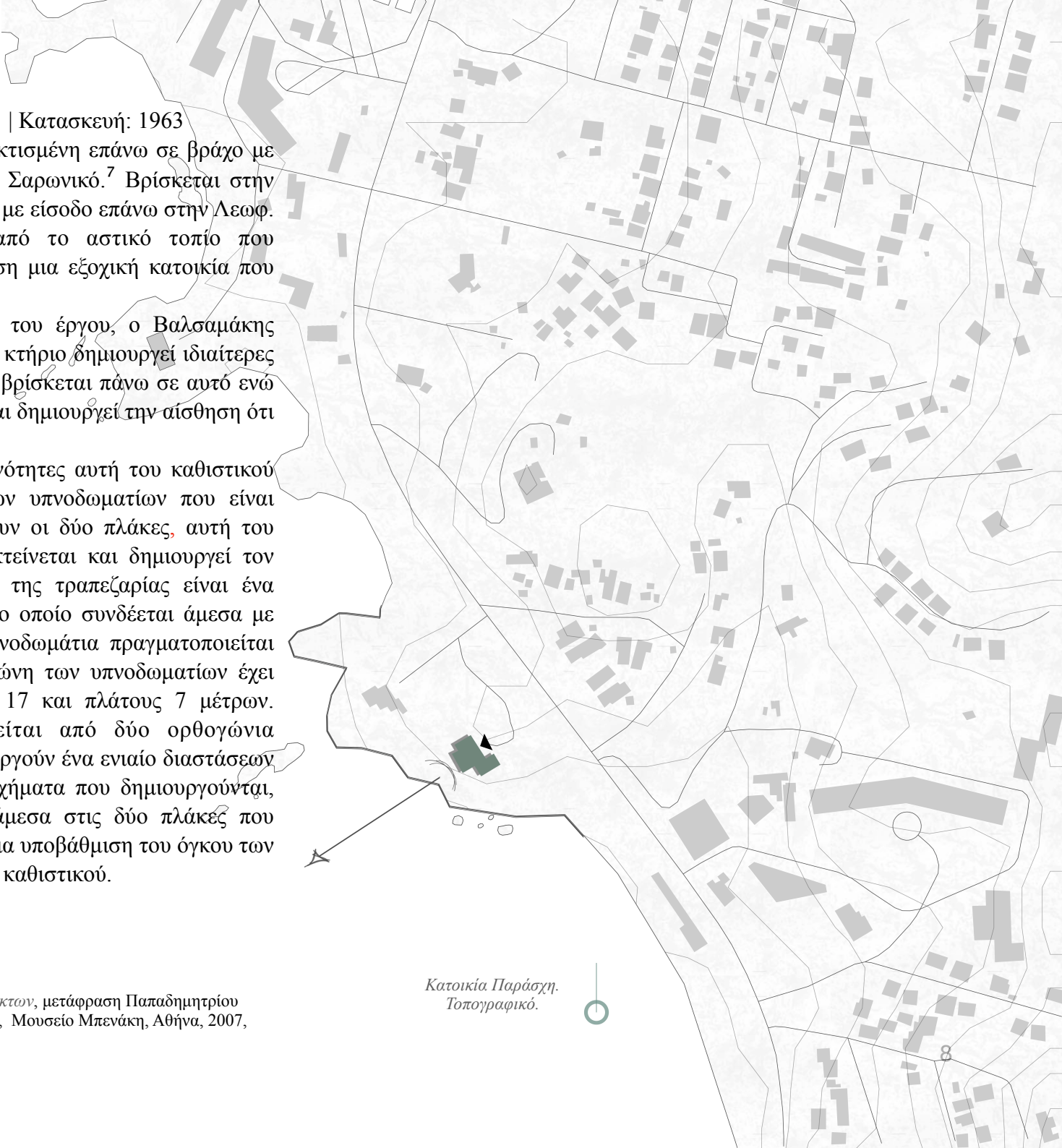

Κατοικία Παράσχη.
Τοπογραφικό.

7. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.34.

Ειδικότερα, κατασκευαστικά το κτίσμα αποτελείται από τις δύο λεπτές πλάκες σκυροδέματος, χωρίς δοκούς με λεπτά μεταλλικά υποστυλώματα που επιτρέπουν την τοποθέτηση ανοιγόμενων υαλοστασίων, ανάμεσα τους, σε όλο το μήκος της όψης. Μάλιστα, χρησιμοποιεί μεγάλα δοκάρια τα οποία εξέχουν μαζί με τον πρόβολο έτσι ώστε να επιτευχθεί η στήριξη του κτίσματος. Αυτό το επιτυγχάνει χρησιμοποιώντας εξελιγμένους χειρισμούς στα υλικά και στις μεθόδους που τότε ήταν διαδεδομένα.

Με την πλήρη διαφάνεια στην όψη, το κτίσμα παραπέμπει σε ένα μεγάλο στέγαστρο, ενώ ταυτόχρονα πραγματοποιείται η σύγχυση των ορίων, η οπτική ελευθερία και η επαφή με το τοπίο, δημιουργώντας την αίσθηση της κατοίκησης στην φύση. Παράλληλα, η παρουσία του απέναντι νησιού, στα ανοιχτά του Σαρωνικού γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του καθιστικού [8]. Η επίπλωση που δημιούργησε ο αρχιτέκτονας, όντας λιτή και ανάλαφρη, εντείνει την ανεμπόδιστη θέα αλλά και την ροή του χώρου. Μέσα από την δημιουργία και την πρόβλεψη της θέσης της επίπλωσης επιδιώκει την δυνατότητα της θέασης του φυσικού τοπίου από το καθιστικό της οικίας.[9] Σε αντίθεση με τους κοινόχρηστους χώρους του καθιστικού και της τραπεζαρίας, οι οποίοι είναι "εκτεθειμένοι" στο τοπίο, τα υπνοδωμάτια καταφέρνουν να διαφυλάξουν την ιδιωτικότητα που είναι απαραίτητη μέσω μικρότερων ανοιγμάτων στην ανατολική πλευρά του κτίσματος ενώ ταυτόχρονα με την προέκταση των πέτρινων τοίχων έξω από τα όρια του εσωτερικού, ιδιωτικότητα επιτυγχάνεται και στην είσοδο η οποία βρίσκεται διαγώνια (βορειοανατολικά). Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια αντίθεση καθώς όταν ο χρήστης βρίσκεται στην είσοδο δεν έχει οπτική επαφή με το τοπίο λόγω των μεγάλων πέτρινων τοίχων αλλά όταν εισέρχεται στον κύριο χώρο, το τοπίο εμφανίζεται μπροστά του, καδραρισμένο ανάμεσα στις δυο πλάκες.

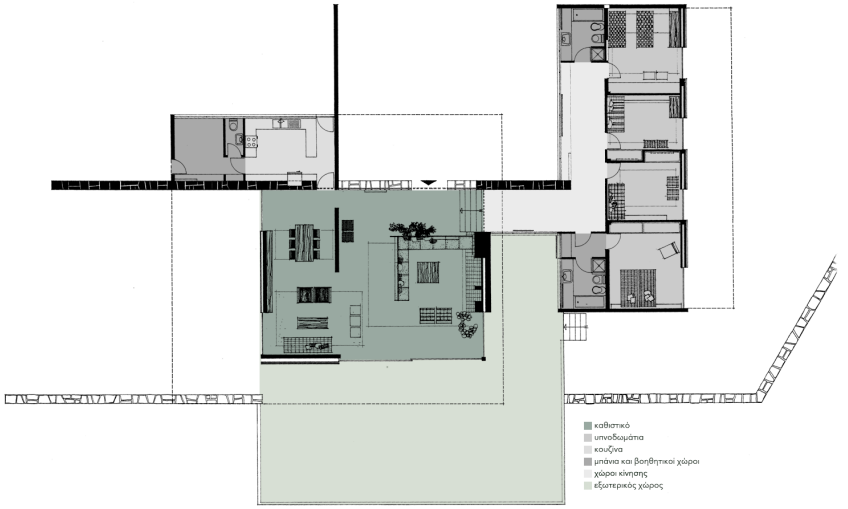

Εικόνα 3. Κάτοψη

Εικόνα 4. Τομές

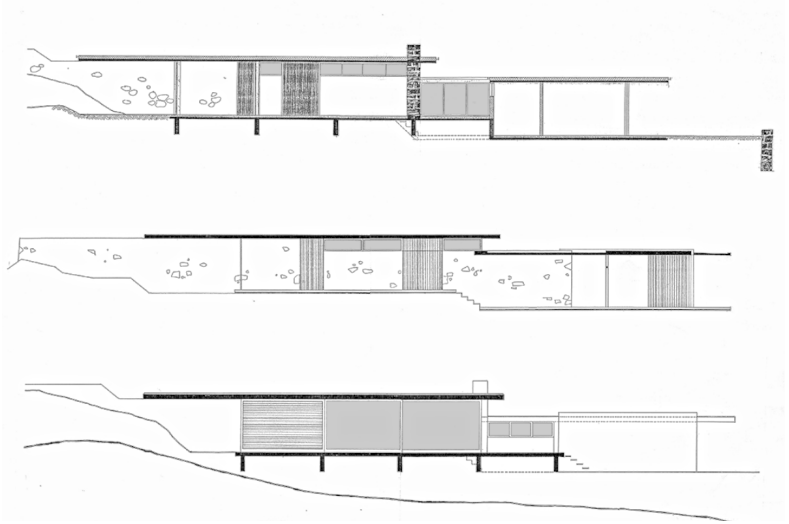

Εικόνα 5. Όψη

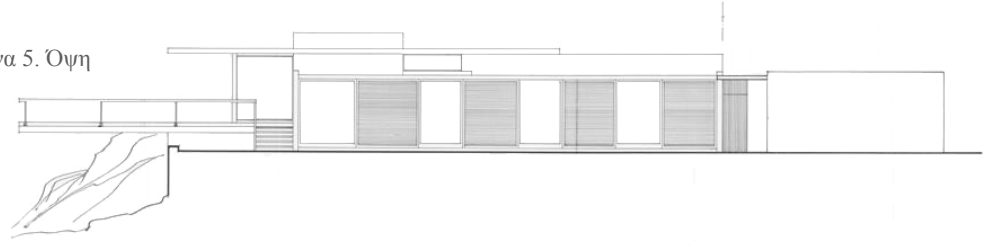

8. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.80

9. Κωνσταντόπουλος Ηλίας, *Νίκος Βαλσαμάκης | 3 Κατοικίες*, Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, Αθήνα, 2015, σελ.20.

10. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.20.

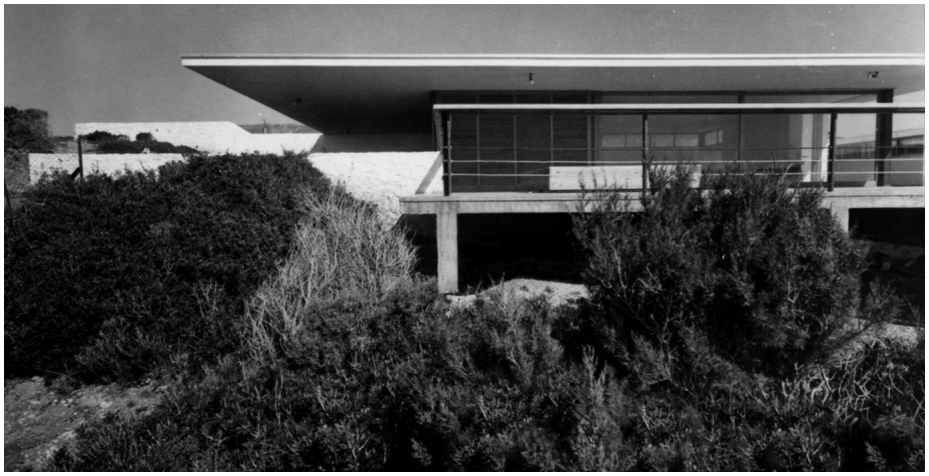

Εικόνα 6. Η οικία Παράσχη στην Ανάβυσσο, Νίκος Βαλσαμάκης, 1963.

Περί αυτής της ώθησης της κατοίκησης προς αλλά και με το τοπίο παρέθεσε το ’64 ο Άρης Κωνσταντινίδης σε κείμενο του σημειώνοντας “Γιατί εμείς σήμερα αντικρίζουμε τον φυσικό μας περίγυρο- το τοπίο, τη φύση-όχι μονάχα σαν μια ζωγραφισμένη εικόνα, αλλά πιο πολύ σαν ένα χώρο ζωής, όπου μπορούμε να ζήσουμε άνετα και όμορφα, και υγιεινά.”[11]

Εικόνα 7.Το καθιστικό στην οικία Παράσχη στην Ανάβυσσο με θέα στον Σαρωνικό, Νίκος Βαλσαμάκης, 1963.

Εικόνα 8. Η οικία Παράσχη στην Ανάβυσσο, Νίκος Βαλσαμάκης, 1963.

11. Κωνσταντινίδης Άρης, *Για την αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Άγρα, 1987, σελ. 182.

Ξενοδοχείο “Αμαλία” | Δελφοί, Μελέτη: 1963 | Κατασκευή: 1965

Το Ξενοδοχείο “Αμαλία” στους Δελφούς είναι το δεύτερο σε σειρά κατασκευασμένο ξενοδοχείο “Αμαλία” (μετά από αυτό της Αθήνας) από τα ξενοδοχεία που είχε αναλάβει αποκλειστικά ο Βαλσαμάκης.[12] Η βασική πρόθεση του αρχιτέκτονα ήταν η δημιουργία ενός ξενοδοχείου το οποίο να προσαρμόζεται σε πλαγιά του Παρνασσού με μεγάλη κλίση και να εναρμονίζεται με το ιδιαίτερο Δελφικό τοπίο. Βρίσκεται δυτικά, στο τέλος του οικισμού των Δελφων. Σε αυτή του την συνθετική προσέγγιση, ο αρχιτέκτονας προσανατολίζει το κτίσμα προς το νότο και αυτό αποκτά ιδιαίτερη σχέση με το έδαφος καθώς το κάθε επιμέρους τμήμα της σύνθεσης ακολουθεί τις υψομετρικές καμπύλες του βουνού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να απλώνεται στο τοπίο και να γίνεται μέρος του. Ταυτόχρονα, το χαμηλό ύψος τους εξασφαλίζει τη θέαση του φυσικού τοπίου των Δελφών από κάθε χώρο είτε από το κεντρικό κτίριο είτε από τα δωμάτια. [13] Με μία πρώτη ματιά στην κάτοψη του κτιρίου κυριαρχούν πέντε βασικά τμήματα. Αναλυτικότερα, αποτελείται από τον κύριο χώρο όπου συγκεντρώνονται οι κοινόχρηστες λειτουργίες (υποδοχή, σαλόνια, εστιατόρια, αίθουσα συνεδριών, καταστήματα) και έχει τετράγωνο σχήμα διαστάσεων 30x30, όπως και τέσσερις ορθογώνιες παραλληλόγραμμες μπάρες, όπου βρίσκονται τα δωμάτια.

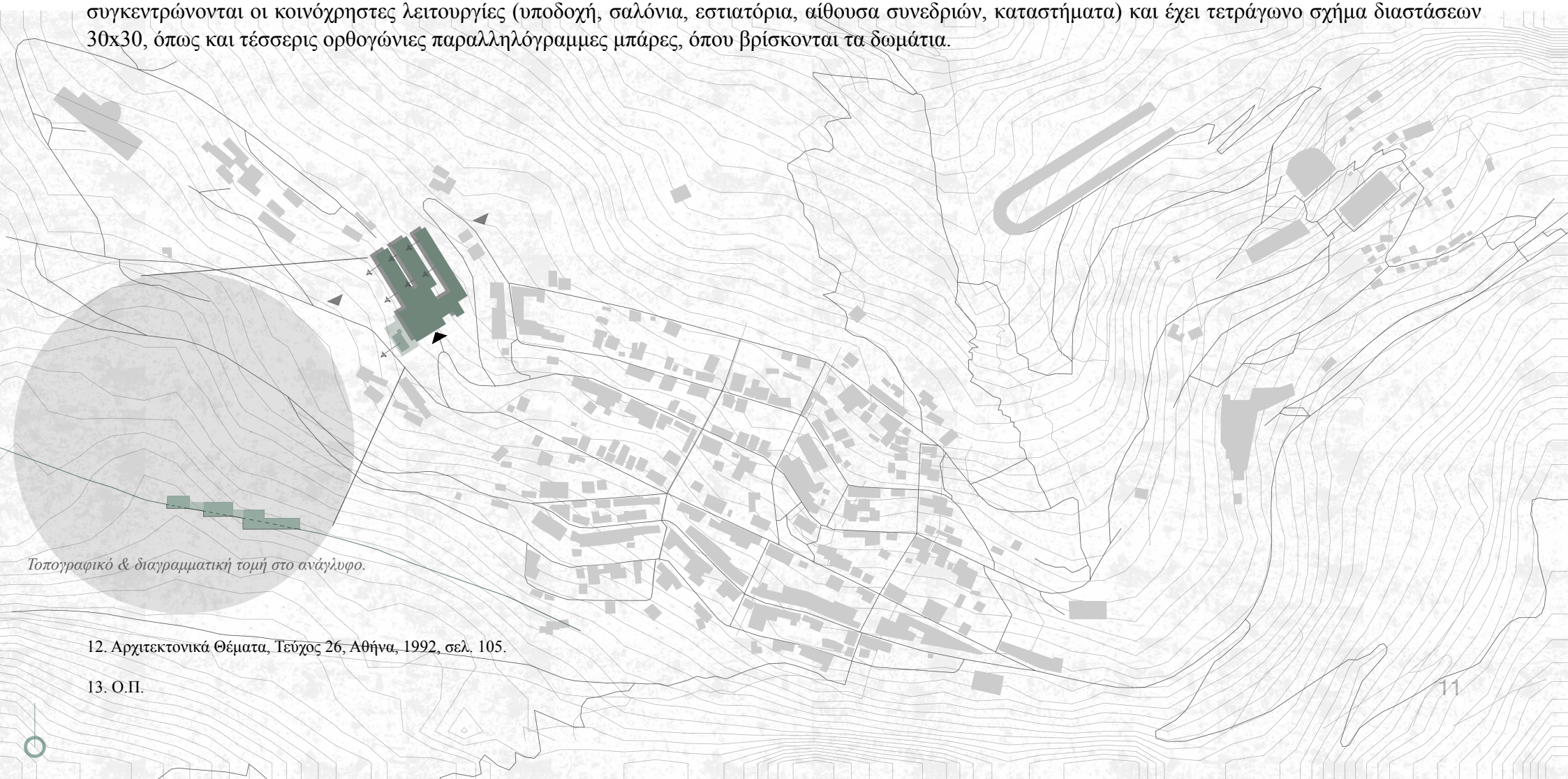

Τοπογραφικό & διαγραμματική τομή στο ανάγλυφο.

12. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ. 105.

13. Ο.Π.

Ο τετράγωνος πυρήνας συνδέεται στην οριζόντια διεύθυνση με τους όγκους των υπνοδωματίων μέσω μακρόστενων ορθογωνίων διαδρόμων. Όσον αφορά στην κάτοψη, οι μπάρες αναπτύσσονται παράλληλα, η κάθε μια σε ξεχωριστή υψομετρική καμπύλη με ελάχιστη απόσταση 9 μέτρων ανάμεσα τους, ενώ ταυτόχρονα ολισθαίνουν μεταξύ τους . Συγκεκριμένα, η μπάρα που βρίσκεται στο βορειότερο άκρο έχει μήκος 85 και πλάτος 14 μέτρων . Συνεχίζοντας νότια, οι επόμενες μπάρες έχουν διαστάσεις 55x18μ. και 60x14μ.. Η νοτιότερη μπάρα, η οποία έχει φυτεμένο δώμα και ενσωματώνεται αρμονικά στο τοπίο, δεν γίνεται αντιληπτή με πρώτη ανάγνωση, αποτελείται από τον συνδυασμό δύο ορθογώνιων παραλληλόγραμμων, ένα μεγάλο, διαστάσεων 40x20μ., και ένα μικρότερο 20x10μ.. Σε επίπεδο τομής το συνολικό κτίσμα αναπτύσσεται σε στάθμη ισογείου και ορόφου και τα σχήματα που δημιουργούνται είναι μακρόστενα ορθογώνια. Στην τομή του εσωτερικού χώρου παρατηρούνται χαμηλά χωρίσματα, επιτρέποντας έτσι τη συνομιλία των επιμέρους χώρων μεταξύ τους αλλά και με το τοπίο χάρη στα ανοίγματα προς αυτό.

Η αρχή που ακολουθεί ο Βαλσαμάκης, της σύνδεσης του κτίσματος με το τοπίο, εντείνεται από την αξιοποίηση του δώματος του πυρήνα κοινοχρηστων λειτουργιών ως roof garden,[14] όπως και με τη χρήση υλικών, του οπλισμένου σκυροδέματος στον φέροντα οργανισμό και στα δώματα, του λευκού σοβά, της πέτρας, του ξύλου στα κουφώματα και τα δάπεδα, και των γκριζοπράσινων πλακών Πηλίου. Με αυτόν τον τρόπο, συνυπάρχει το τοπικό ιδίωμα με το μοντέρνο, κύριο χαρακτηριστικό της πρώτης αρχιτεκτονικής περιόδου του Βαλσαμάκη. Η εσωτερική διαμόρφωση και η επίπλωση, μοναδικά επιμελημένες από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα, ακολουθούν τις συνθετικές αρχές του κτιρίου, ολοκληρώνοντας το σύνολο. [15]

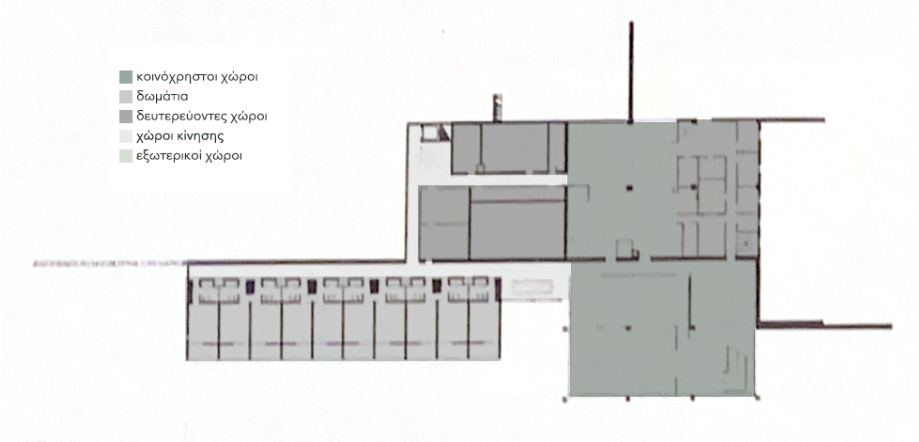

Εικόνα 9. Κατόψεις.

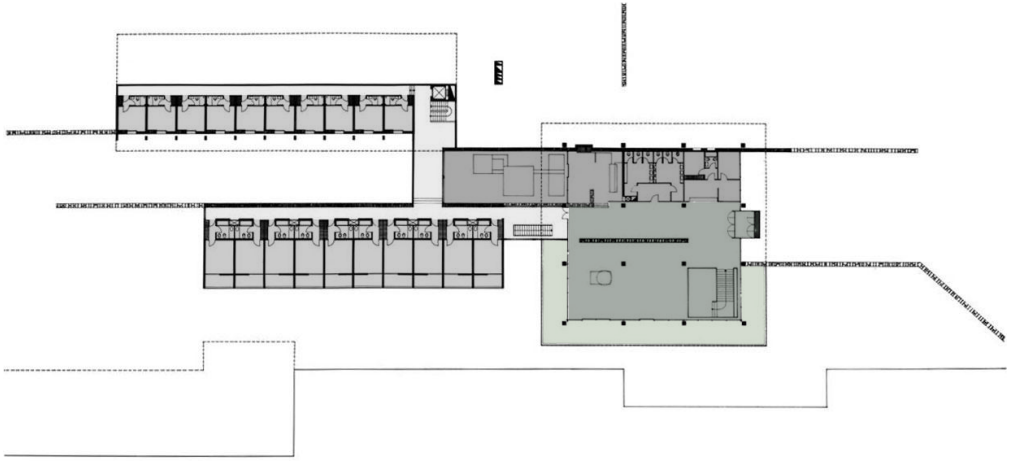

14. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 64.

15. Ο.Π.

Εικόνα 10. Ξενοδοχείο "Αμαλία" Δελφοί, Νίκος Βαλσαμάκης,1965.

Εικόνα 11& 12 . Εσωτερικές απόψεις, Ξενοδοχείο "Αμαλία" Δελφοί, Νίκος Βαλσαμάκης,1965.

3.Α.2. 2η Περίοδος: Λευκές κυβιστικές συνθέσεις.

Η δεύτερη περίοδος του Νίκου Βαλσαμάκη (1963-1978) χαρακτηρίζεται ως μεταβατική και διακρίνεται από αφαιρετικότητα και καθαρούς όγκους. Διατηρεί το απλό του ύφος με τις καθαρές γραμμές και καταφέρνει να συνδυάσει το τοπικό στοιχείο με το μοντέρνο σε μια απόλυτη ισορροπία. Είναι μια περίοδος προσαρμογής στα ελληνικά κλιματικά, τεχνικά και κοινωνικά δεδομένα, ένα στάδιο ωρίμανσης και επαναπροσδιορισμού των στόχων και της εφαρμογής των αρχών ενός διεθνούς στυλ σε ένα συγκεκριμένο τόπο.[16]

Το έργο του Βαλσαμάκη σε αυτή την δεκαπενταετία αποτελείται κυρίως από κατοικίες και ξενοδοχεία. Κύρια διαφορά σε αυτά τα κτίσματα είναι η αντιμετώπιση του φέροντα σκελετού και των στοιχείων πλήρωσης ως ένα στοιχείο, άρρηκτα συνδεδεμένο, ενώ σε ό,τι αφορά τα υλικά που χρησιμοποιεί κυριαρχεί το οπλισμένο σκυρόδεμα στον φέροντα οργανισμό, η πέτρα και ο πλίνθος στις εμφανείς λιθοδομές, ως στοιχείο πλήρωσης και ο λευκός σοβάς. Βέβαια δεν παραλείπει να εντάξει και τα εκάστοτε υλικά του τόπου, τα οποία αξιοποιούνται στην φυσική τους μορφή με ελάχιστη επεξεργασία. Το αποτέλεσμα μια λευκή πλαστικότητα, καθαροί γεωμετρικοί όγκοι με μικρά ανοίγματα οι οποίοι αναπτύσσονται ελεύθεροι με αρθρώσεις χωρίς αυστηρό εξωτερικό περίγραμμα και γύρω από ένα κέντρο. [17] Το κέντρο αυτό είναι συνήθως ένα τετράγωνο αίθριο [18] το οποίο εξασφαλίζει τη συνδιαλλαγή με την ύπαιθρο και το φως.

Ο διάλογος με το φυσικό τοπίο παραμένει κύριο στοιχείο και σε αυτή την περίοδο του Βαλσαμάκη παρόλο που δεν γίνεται πια χρήση μεγάλων υαλοστασίων που επιτρέπουν την διαφάνεια κατα μήκος και καθ' ύψος της όψης. Αντίθετα τα πλήρη υπερτερούν με τα μικρά ανοίγματα να επιτρέπουν θεάσεις προς το τοπίο, το αίθριο ή και τον κήπο με σκοπό να περιγραφεί η παραπάνω εμπειρία μέσω του χώρου. Σταθερή είναι και η χρήση των ημιυπαίθριων χώρων στον σχεδιασμό των κτιρίων που ενοποιούν τον εσωτερικό με τον εξωτερικό χώρο, είτε είναι κατοικία είτε ξενοδοχειακή μονάδα. Αυτό αποτελεί και χαρακτηριστικό της μεσογειακής αρχιτεκτονικής η οποία έχει βασιστεί στην σχέση του κλειστού με τον υπαίθριο και τον ημιυπαίθριο χώρο και συμφωνεί με την άποψη του Άρη Κωνσταντινίδη πως το ελληνικό σπίτι δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς υπόστεγους, ημιυπαίθριους χώρους. [19]

Το νέο κατασκευαστικό σύστημα δημιουργεί νέες συνθήκες όσον αφορά την λειτουργική διάσταση των χώρων αλλά και την αλληλεπίδραση αυτών. Καθιστά σαφή τα όρια εσωτερικά με τα ογκώδη υποστυλώματα που αντικαθιστούν τα λεπτά μεταλλικά των κατοικιών στην Ανάβυσσο και στην Φιλοθέη. Η είσοδος παραμένει προστατευμένη και με την απαραίτητη ιδιωτικότητα χωρίς να είναι πια κρυμμένη. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η κατοικία Λογοθέτη στο Σούνιο (1976), η κατοικία Πρωτονοτάριου (1973) και το ξενοδοχείο Αμαλία στην Ολυμπία (1979).

Εικόνα 13. Κατοικία στη Φιλοθέη, Νίκος Βαλσαμάκης, 1974.

Εικόνα 14. Κατοικία Λουκάκου, Κηφισιά, Νίκος Βαλσαμάκης, 1974.

Εικόνα 15. Κατοικία Πρωτονοτάριου, Φιλοθέη, Νίκος Βαλσαμάκης, 1973.

16. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ. 64

17, 18. Ο.Π.

19. Κωνσταντινίδης Άρης, *Η αρχιτεκτονική της αρχιτεκτονικής, Ημερολογιακά σημειώματα*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2011, σελ. 19.

Κατοικία Λογοθέτη | Σούνιο, Μελέτη: 1974 | Κατασκευή: 1976

Άλλη μια θερινή κατοικία που δημιούργησε ο Νίκος Βαλσαμάκης είναι η οικία Λογοθέτη η οποία βρίσκεται στο νότιο άκρο της Αττικής, το Σούνιο, σε ένα μακρόστενο οικόπεδο με έντονη κλίση και νοτιοανατολικό προσανατολισμό. Και σε αυτό το έργο του επεξεργάζεται την τομή διότι επιδιώκει να εκμεταλλευτεί την υψομετρική διαφορά που υφίσταται στο οικόπεδο με σκοπό την θέα στη θάλασσα. Το κτίσμα είναι κλειστό από την πλευρά του δρόμου με αποτέλεσμα αυτό να συμβάλει στην ιδιωτικότητα που χρειάζεται η κατοικία, ενώ ταυτόχρονα ο προσανατολισμός, οι επιχώσεις και το στοιχείο του τοίχου που προεκτείνεται στα πλάγια του οικοπέδου εξασφαλίζουν την απόκρυψη των κατοικιών που υπάρχουν στο άμεσο περιβάλλον της οικίας.[20]

Η κατοικία αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα, με την είσοδο να γίνεται στο ενδιάμεσο, εκεί βρίσκεται η σκάλα. Το επίπεδο του καθιστικού και της τραπεζαρίας, το κατώτερο, γεωμετρικά, στην κάτοψη σχηματίζει ένα Γ το οποίο συμπληρώνεται σε ορθογώνιο παραλληλόγραμμο διαστάσεων 24x16 μέτρων με την πέργκολα που βρίσκεται εξωτερικά. Στο πλαίσιο που σχηματίζει το Γ υπάρχουν μικρότερα ορθογώνια παραλληλόγραμμα, όπου βρίσκονται τα μπάνια, βοηθητικοί χώροι και ο ξενώνας αλλά και ένα τετράγωνο στο οποίο είναι η κουζίνα. Στην κάτοψη του ορόφου δημιουργείται και εκεί ένα σχήμα Γ αλλά μικρότερο καθώς αφήνει 8 μέτρα ελεύθερα στο δώμα του καθιστικού ώστε να φυτευθεί. Αντίστοιχα, εντός του σχήματος εγγράφονται ορθογώνια παραλληλόγραμμα, που είναι τα δωμάτια, και εντός αυτών μικρά τετράγωνα στα οποία υπάρχουν τα μπάνια.

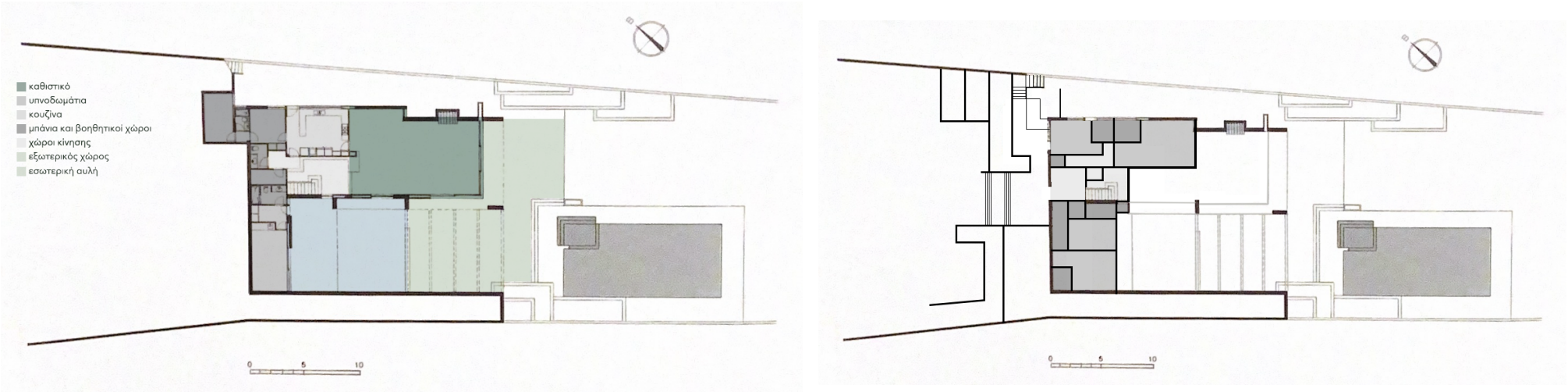

Εικόνα 16. Κατόψεις.

20. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 98.

21. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.92.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο αρχιτέκτονας έχει στρέψει όλους τους χώρους νοτιοανατολικά, δηλαδή προς την θάλασσα,[21] έτσι ώστε να εξασφαλίσει την πλαισίωση της θέας του φυσικού τοπίου σε οποιοδήποτε επίπεδο και χώρο της κατοικίας βρίσκεται ο επισκέπτης, με καθορισμένες φυγές προς αυτή. Συγχρόνως, σχετικά με τις θεάσεις και τον εξωτερικό χώρο, δημιουργείται μια διπλή σχέση, καθώς η μια πλευρά του υαλοστασίου στο καθιστικό είναι στραμμένη προς την θάλασσα ενώ η άλλη κοιτά τον ημιυπαίθριο με την πέργκολα. Τα παράθυρα σύρονται και επιτρέπουν την ενοποίηση του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο και φυσικά του φωτός με την σκιά. Στην επαφή με το τοπίο συνδράμει και ο επιμελής σχεδιασμός μιας εσωτερικής αυλής, κλειστή από τρεις πλευρές και ανοιχτή προς το τοπίο, που έρχεται σε επαφή με το καθιστικό αποτελώντας συνέχεια του με διαστάσεις σχεδόν όσο και αυτό, ένας ημιυπαίθριος χώρος με πέργκολα και η πισίνα. Επεξηγηματικά, παρατηρείται διαβάθμιση στους ημιυπαίθριους χώρους , καθώς από μια πιο κλειστή κατάσταση, που είναι η αυλή, προχωρά σε μια πιο ανοιχτή με την πέργκολα, μέχρι να καταλήξει στην πισίνα που είναι ολικά στον εξωτερικό χώρο.

Τοπογραφικό & διαγραμματική τομή στο ανάγλυφο.

Επίσης, επιτυγχάνεται συνομιλία ανάμεσα στο φυσικό και το τεχνητό τοπίο με την πυκνή φύτευση στις πλαϊνές πλευρές να δημιουργούν την αίσθηση της κατοίκησης στη φύση.

Η πισίνα, μήκους 15 και πλάτους 7 μέτρων, βρίσκεται στην ίδια διεύθυνση με την πέργκολα, που ολοκληρώνει τη σύνθεση, εντείνει την σύνδεση με το φυσικό τοπίο και συγκεκριμένα τη θάλασσα αποτελώντας συνέχεια της. Κύριο υλικό στην κατοικία αποτελεί ο λευκός σοβάς ο οποίος παρατηρείται τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά αυτής [22] και είναι χαρακτηριστικό της κυκλαδίτικης αρχιτεκτονικής αλλά και της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής περιόδου του Βαλσαμάκη. Το υλικό αυτό όντας λιτό και απέριττο δεν δημιουργεί φλυαρία και επιτρέπει στο τοπίο να έχει τον κύριο ρόλο στην σύνθεση όπως και στον χρήστη.

Εικόνα 17. Εσωτερική άποψη του καθιστικού της οικίας Λογοθέτη, Νίκος Βαλσαμάκης 1976.

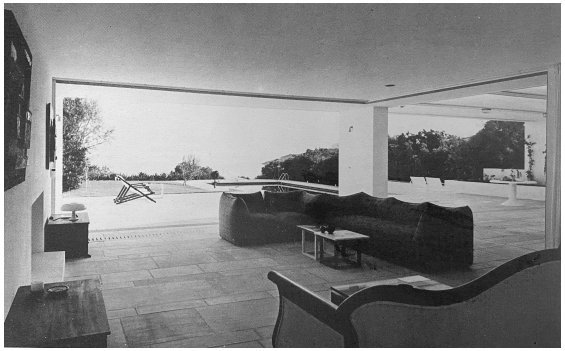

Εικόνα 18. Εικόνα από την αυλή, οικία Λογοθέτη, Νίκος Βαλσαμάκης 1976.

Εικόνα 19. Εξωτερική άποψη της οικίας Λογοθέτη, Νίκος Βαλσαμάκης 1976.

22. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 98.

Ξενοδοχείο “Αμαλία” Ολυμπία | Ολυμπία, Μελέτη: 1977 | Κατασκευή: 1979

Ένα ακόμη ξενοδοχείο “Αμαλία” είναι αυτό στην Ολυμπία με εκατόν σαράντα επτά δωμάτια, σαλόνια, εστιατόριο, καφετέρια, αίθουσα συνεδριών, καταστήματα και πισίνα [23]. Η βασική συνθετική αρχή του μικρού ξενοδοχείου είναι η διαίρεση του σε τρεις ασύμμετρες, μικρού μήκους πτέρυγες , και τον όγκο, όπου συγκεντρώνονται οι κοινόχρηστες λειτουργίες, τα οποία αναπτύσσονται γύρω από ένα αίθριο. Βρίσκεται στην περιοχή της αρχαίας Ολυμπίας μακριά από το αστικό τοπίο . Ο αρχιτέκτονας προσαρμόζει το κτίριο σε ένα ανάγλυφο με ήπιες διαβαθμίσεις και το στρέφει νοτιοδυτικά, έτσι ώστε η χωροθέτηση του να έρχεται στον ίδιο άξονα με το δάσος απέναντι, το οποίο επιθυμεί να κυριαρχεί στο φόντο, να σβήνει προοπτικά στο βάθος και να μην επιβαρύνεται με την παρουσία των λευκών όγκων που προβάλλονται μπροστά. [24] Το κεντρικό κτίριο είναι συνδυασμός δύο σχημάτων καθώς αποτελείται από ένα τετράγωνο 30x30 μέτρων, το οποίο στην άκρη του ενώνεται με ένα ορθογώνιο 22x16 μέτρων και σχηματίζουν Γ. Από εκει ξεκινούν και αναπτύσσονται οι τρεις πτέρυγες με τα δωμάτια.

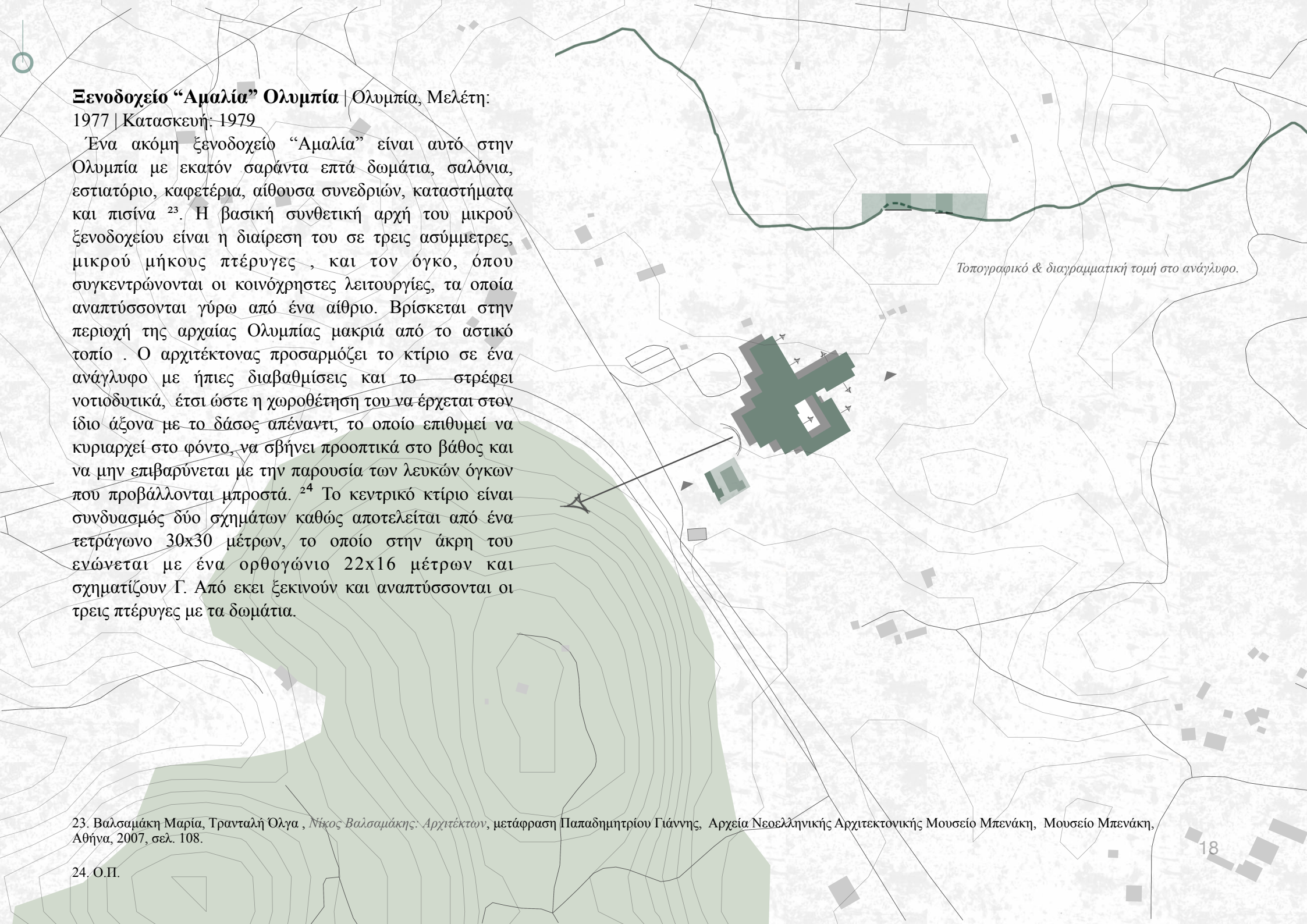

Τοπογραφικό & διαγραμματική τομή στο ανάγλυφο.

23. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 108.

24. Ο.Π.

Εικόνα 20. Εξωτερική άποψη του ξενοδοχείου "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979.

Εικόνα 21 & 22. Το αίθριο με τον κήπο του ξενοδοχείου "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979.

Εικόνα 23. Άποψη από τον ιδιωτικό ημιυπαίθριο χώρο του δωματίου προς τον κήπο. Ξενοδοχείο "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979.

Σε αυτή την αρχιτεκτονική λύση ο αρχιτέκτονας δεν ακολουθεί εξ ολοκλήρου τον ίδιο κανόνα όσον αφορά τις μπάρες. Οι δύο (20x50μ.) από τις τρεις απλώνονται στο τοπίο ενώ η τρίτη (45x12x30x10μ.) στρίβει σε ορθή γωνία σχηματίζοντας ένα σχήμα Γ και δημιουργώντας το αίθριο. Οι δύο πρώτες συνδέονται στο ένα άκρο τους, σχηματίζοντας και αυτές ένα Γ το οποίο ανοίγει προς το τοπίο. Ειδικότερα, στο ισόγειο η αριστερή μπάρα "σπάει"σε δυο τμήματα χωρίς να αποσπώνται, ενώ στον όροφο είναι συνεχής. Το αίθριο είναι περίκλειστο με εξαίρεση ένα τμήμα του, στο οποίο υπάρχει γέφυρα μήκους 11 και πλάτους 2 μέτρων, συνδέοντας το με τον χώρο εκτός των ορίων του κτίσματος . Παράλληλα, η χρήση του ως πυρήνα της σύνθεσης συμπληρώνει την άρρηκτη σχέση μεταξύ του έργου και της υπαίθρου. Η διάταξη και η κατεύθυνση των αρθρωτών μεταξύ τους πτερύγων εξασφαλίζει την θέα από όλα τα δωμάτια και τους κοινόχρηστους χώρους [25] προς το φυσικό τοπίο της Ολυμπίας. Η τοποθέτηση των διαδρόμων γίνεται από την εσωτερική πλευρά των πτερύγων ώστε να δημιουργείται ένας χώρος που συνδιαλέγεται με την σκιά και το φως χωρίς να προκαλεί την αίσθηση ενός ατέρμονου σκοτεινού διαδρόμου στον χρήστη. Οι διάδρομοι από τους οποίους πραγματοποιείται η είσοδος στα δωμάτια βλέπουν στο αίθριο έτσι ώστε η θέα του τοπίου να εξασφαλιστεί από τα μπαλκόνια των δωματίων αλλά και να διαφυλαχθεί η ιδιωτικότητα. Η εσωτερική διακόσμηση και τα έπιπλα είναι δημιουργίες του ίδιου του αρχιτέκτονα, ενώ, εκτός του λευκού σοβά, γίνεται χρήση χρωμάτων στα δάπεδα και στις πόρτες. [26]

Εικόνα 24. Ξενοδοχείο "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979.

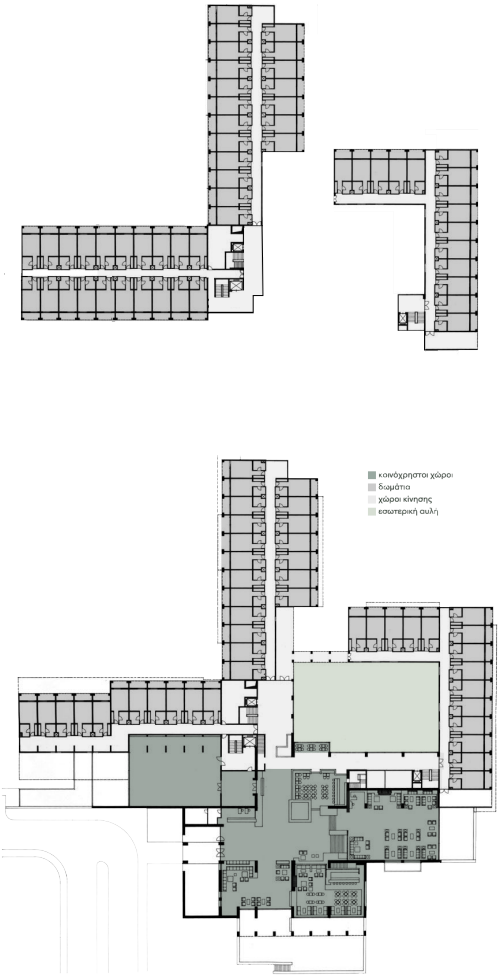

Εικόνα 25. Κατόψεις.

25.Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ. 108.

26. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.109.

Επιπλέον, παρατηρείται μια νέα αντιμετώπιση στις όψεις. Η ανεμπόδιστη συνέχεια που υπήρχε από τον εσωτερικό στον εξωτερικό μέσω των μεγάλων ανοιγμάτων δίνει τη θέση της στον διαχωρισμό αυτών των δυο με την χρήση μικρότερων. Σε κάθε όψη, το ποσοστό και το μέγεθος των ανοιγμάτων ανάμεσα στις δυο επιφάνειες είναι διαφορετικό. Έτσι σε κάποιες από τις όψεις τα πλήρη υπερτερούν των κενών όπως για παράδειγμα αυτές εσωτερικά του αιθρίου, ενώ σε αυτές του κεντρικού κτιρίου πραγματοποιείται το αντίθετο. Ταυτόχρονα, ακολουθούν την λογική της ασύμμετρης κάτοψης και αποκτούν διαφορετικά μεγέθη. Με αυτόν τον τρόπο οποιοδήποτε άνοιγμα προς τη φύση και το αίθριο είναι μοναδικό καθώς σε κάθε περίπτωση καδράρεται το τοπίο με ξεχωριστό τρόπο, προσαρμοσμένο στο πλαίσιο του παραθύρου.

Στη σύνθεση κυριαρχεί το λευκό επίχρισμα, κύριο γνώρισμα της συγκεκριμένης περιόδου του αρχιτέκτονα, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο παράδειγμα της οικίας Λογοθέτη αυτό το υλικό προσδίδει απλότητα και με έναν τρόπο φυσικό αλλά και αφαιρετικό εντάσσει το συγκρότημα στο ιδιαίτερο τοπίο της Ολυμπίας με διακριτικότητα.

Εικόνα 26. Εσωτερική αυλή, Ξενοδοχείο "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979

Εικόνα 27. Εσωτερική άποψη του καθιστικού, Ξενοδοχείο "Αμαλία" στην Ολυμπία, Νίκος Βαλσαμάκης 1979

3.Α.3. 3η Περίοδος: Νεοκλασικίζουσες συνθέσεις.

Η τρίτη περίοδος του Νίκου Βαλσαμάκη (1978-1992) διαμορφώνεται από την επιρροή του νεοκλασικισμού και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και φυσικά την απομάκρυνση από το μοντέρνο κίνημα καθώς επιδιώκει να συμβαδίσει με τα δεδομένα της εποχής. [27] Είναι εμφανής η αντιπαράθεση διότι η πορεία του αρχιτέκτονα χαρακτηρίζεται αρχικά από ένα δυναμικό ξεκίνημα εμπνευσμένο από την μεταπολεμική ευρωπαϊκή και διεθνή αρχιτεκτονική, ενώ στη συνέχεια μετά από ένα στάδιο ωρίμανσης, στρέφεται προς το μεταμοντέρνο, το οποίο αντλεί στοιχεία από την παράδοση και τον νεοκλασικισμό.

Το έργο του Βαλσαμάκη σε αυτή την περίοδο αποτελείται κυρίως από δημόσια κτίρια, ξενοδοχεία αλλά και κάποιες κατοικίες. Πρώτες δημιουργίες του είναι το ξενοδοχείο "Αμαλία" στο Ναύπλιο (1980) και η τράπεζα Πίστεως στην Αθήνα (1981-90). Τα παραπάνω αποτέλεσαν θεμέλια για την υλοποίηση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων της νέας του συνθετικής αντιμετώπισης. Ο αρχιτέκτονας αφήνει την πρωτοπορία και την οριζοντιότητα των μορφών που χαρακτηρίζουν την πρώτη περίοδο, την ασυμμετρία της δεύτερης και εφαρμόζει την συμμετρία, την αυστηρότητα, την εικονογραφία, ενώ παράλληλα επιτυγχάνει τη μνημειακότητα. Δεν αναφέρεται πλέον στην μνημειακότητα του Mies [28] που χαρακτηρίζει την πρώτη περίοδο, αλλά την μνημειακότητα που αποδίδεται στην νεοκλασική εποχή.

Η κύρια συνθετική αρχή είναι αντίστοιχη της δεύτερης περιόδου και είναι ο σχεδιασμός γύρω από ένα κέντρο με την διαφορά πως οι χώροι δεν αναπτύσσονται με ελεύθερη διάταξη. Αντίθετα, αυτοί έχουν αυστηρή, σφιχτή, περίκλειστη διάταξη, και είναι οργανωμένοι γύρω από το αίθριο ή την αυλή, τα οποία προσδίδουν φυσικό φωτισμό και συνδιαλλαγή με την ύπαιθρο. Η οργάνωση και ο καθορισμός σαφών περιγραμμάτων και όγκων περνά και στην κάτοψη με αποτέλεσμα να δημιουργούνται διαφορετικές σχέσεις με τον εξωτερικό χώρο. Η υιοθέτηση στοιχείων από το μεταμοντέρνο παρασύρει την σχέση του τοπίου και του έργου του Βαλσαμάκη, έτσι ενώ παραμένει σε ένα μέρος του σταθερή η σύνδεση με το περιβάλλον, τα κτίρια γίνονται πιο εσωστρεφή. Η συνδιαλλαγή με το τοπίο επιτυγχάνεται με το αίθριο, τους ημιυπαίθριους χώρους, στοές (κυρίως στην συγκεκριμένη περίοδο) και φυσικά τα ανοίγματα που στρέφονται προς το αίθριο αλλά και προς τα έξω. Η στοά που περιβάλλει το αίθριο αποτελεί έναν ενδιάμεσο χώρο ο οποίος συμβάλει στην ομαλή μετάβαση από τον εσωτερικό στον εξωτερικό χώρο. Η πλήρης διαφάνεια δίνει τη θέση της σε μικρά ανοίγματα που οργανώνονται συμμετρικά στις όψεις. Από την άλλη το παιχνίδι του κενού-πλήρους, διαμορφώνει συγκεκριμένες και πλαισιωμένες θεάσεις του τοπίου.

Ο τρόπος διαχείρισης και χρήσης των υλικών παραμένει όπως και στις προηγούμενες περιόδους. Χρησιμοποεί διαδεδομένα υλικά και τα συνδυάζει με αυτά του τόπου. Συγχρόνως αναδεικνύει τον χαρακτήρα και την ιδιότητα κάθε υλικού καθώς παραμένουν εμφανή στο κτίσμα. Αυτό έχει ως σκοπό οι δημιουργίες του να εναρμονίζονται απόλυτα με το εκάστοτε τοπίο και φυσικά την ειλικρίνεια της κατασκευής.

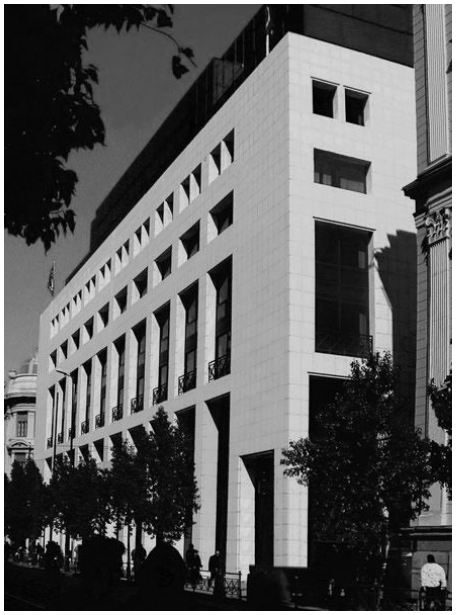

Εικόνα 28. Τράπεζα Πίστεως, Αθήνα, Νίκος Βαλσαμάκης, 1981.

Εικόνα 29. Ξενοδοχείο "Αμαλία" στο Ναύπλιο, Νίκος Βαλσαμάκης, 1983.

27. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.20.

28. Φιλιππίδης Δημήτρης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική : αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1984, σελ.359.

Κατοικία Καρακώστα | Κηφισιά , Μελέτη: 1977 | Κατασκευή: 1978

Εμπνευσμένος από την ανώνυμη αρχιτεκτονική και τα παραδοσιακά αθηναϊκά σπίτια, ο αρχιτέκτονας, δημιούργησε την συγκεκριμένη κατοικία. Αυτή συνδυάζει τις σύγχρονες ιδέες και τεχνικές με τη χρήση τοπικών μεθόδων και ελληνικών παραδοσιακών χαρακτηριστικών και λογική που ακολουθείται στην εσωτερική διαμόρφωση και επίπλωση. Βρίσκεται στην Παλιαγιάννη στην Κηφισιά, συνορεύει με το δάσος Συγγρού και στα βόρεια με το κτήμα Βορρέ. Ανατολικά σε κοντινή απόσταση αναπτύσσεται κατοικημένη περιοχή, πράγμα που δεν γίνεται αντιληπτό όταν κάποιος βρίσκεται στην οικία λόγω της δασικής έκτασης.

Το έργο ενσωματώνεται στο μακρόστενο οικόπεδο σύμφωνα με την υπάρχουσα κλίση του εδάφους καθώς ο αρχιτέκτονας δεν επιδίωκε να αλλοιώσει το περιβάλλον για την κατοικία, αλλά να την εντάξει σε αυτό. Επιλέγει, το κτίσμα να μην απλωθεί στο τοπίο, αλλά να συγκεντρωθεί στο βόρειο τμήμα του οικοπέδου. Ως αποτέλεσμα, σε ένα τμήμα της κατοικίας, νοτιανατολικά, διαμορφώνεται ένα δεύτερο, χαμηλότερο επίπεδο. Λόγω των συνθηκών και της θέσης της , η συγκεκριμένη σύνθεση είναι περισσότερο εσωστρεφής από προηγούμενες όπου είναι ολικά εξωστρεφής και δημιουργούν θεάσεις στο τοπίο. Αναλυτικότερα, οι χώροι στρέφονται προς την προστατευμένη εσωτερική αυλή με μεγάλα και περισσότερα ανοίγματα, ενώ εξωτερικά παρατηρούνται λιγότερα ή και μικρότερα , με εξαίρεση την νότια πλευρά, η οποία αναπτύσσει σχέσεις με το υπόλοιπό φυτεμένο οικόπεδο και την πισίνα. Επιπρόσθετα, στο κτίσμα υπάρχει ποικιλία ημιυπαίθριων και υπαίθριων χώρων όπως στοά, βεράντες ,γήπεδο και φυσικά το αίθριο που αποτελεί τον πυρήνα της κατοικίας. Ο επιμελής σχεδιασμός του αίθριου με την στοά, που έρχεται σε επαφή με κυρίους χώρους της οικίας και έναν ξενώνα, συντελεί στην επαφή με το φυσικό τοπίο και την διημέρευση στον εξωτερικό χώρο.

Όσον αφορά στην κάτοψη, αποτελεί μια ασύμμετρη δομή που αποτελείται από συνδυασμό ορθογωνίων παραλληλογράμμων, διαφορετικών μεγεθών, αλλά με σαφή όρια των κύριων χωρών, που είναι η υποδοχή, το καθιστικό, η τραπεζαρία, η κουζίνα, το γραφείο και τα υπνοδωμάτια γύρω από μια εσωτερική αυλή, της οποίας το μέγεθος είναι αντίστοιχο με αυτό του καθιστικού.

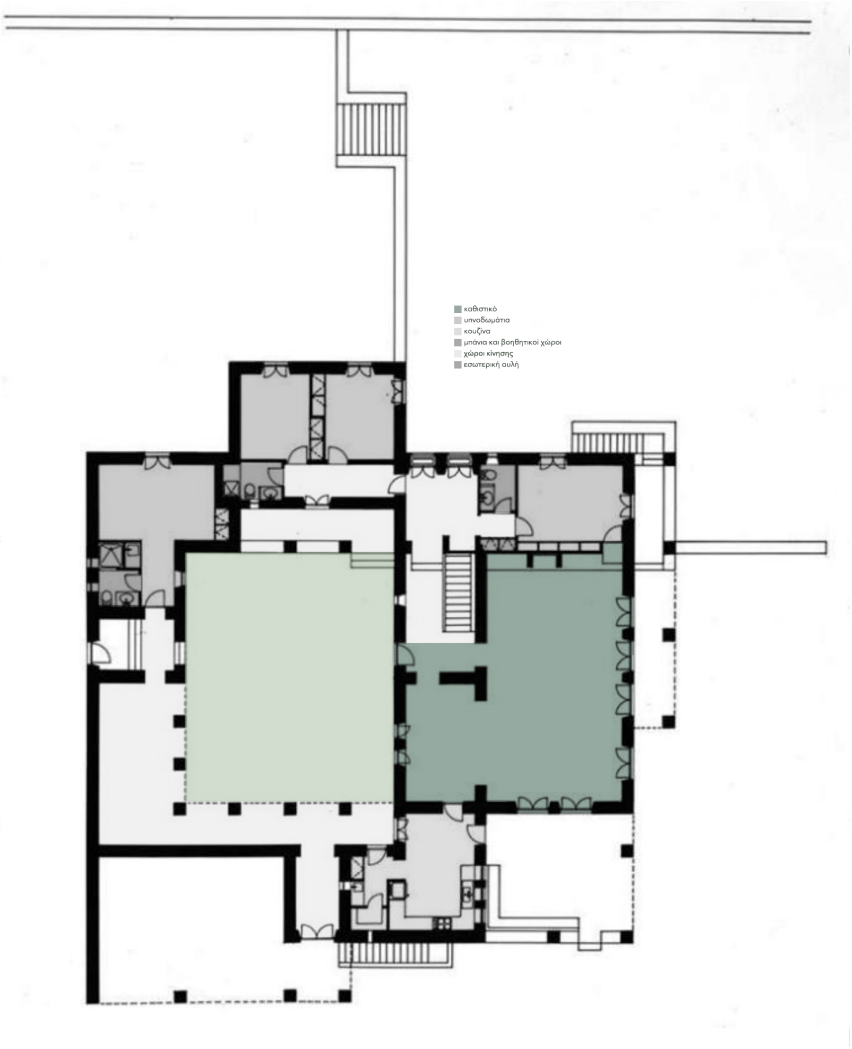

Εικόνα 30. Κάτοψη.

Στην τομή ,όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δημιουργείται ένα δεύτερο επίπεδο στην νότια πλευρά του κτίσματος, χαμηλότερο από αυτό με τις κύριες λειτουργίες, το οποίο περιλαμβάνει ένα υπνοδωμάτιο με λουτρό και ένα εργαστήριο.[29]

Το υλικό που κυριαρχεί στο κτίσμα είναι η πέτρα, η οποία στο εξωτερικό είναι εμφανής, ενώ στο ιδιαίτερα προσεγμένο εσωτερικό είναι επικαλυμμένη με λευκό σοβά. Βυζαντινά κεραμίδια καλύπτουν τις ξύλινες στέγες. Εσωτερικά ο ξύλινος φορέας την στέγης είναι εμφανής συμβάλλοντας στην ειλικρίνεια της κατασκευής. [30] Το ξύλο εμφανίζεται και στα κουφώματα.

Εικόνα 31. Όψεις

29. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.114.

30. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.96 .

Εικόνα 32. Το αίθριο της κατοικίας Καρακώστα στην Κηφισιά , Νίκος Βαλσαμάκης 1978.

Εικόνα 33. Κατοικία Καρακώστα στην Κηφισιά , Νίκος Βαλσαμάκης 1978.

Εικόνα 34. Άποψη από το εσωτερικό της κατοικίας Καρακώστα στην Κηφισιά , Νίκος Βαλσαμάκης 1978.

Εικόνα 35. Κατοικία Καρακώστα στην Κηφισιά , Νίκος Βαλσαμάκης 1978.

Ξενοδοχείο "Αμαλία" Ναύπλιο| Ναύπλιο , Μελέτη: 1981| Κατασκευή:1983

Η περιοχή μελέτης και ο απόλυτος σεβασμός των φυσικών χαρακτηριστικών του νεοκλασικού Ναυπλίου συνέβαλλαν στην δημιουργία του συγκεκριμένου ξενοδοχείου "Αμαλία" καθώς και σε αυτή την σύνθεση πρωταρχικό ρόλο έχει η ένταξη στο τοπίο και η συνομιλία με αυτό.[31] Το ήπιο , σχεδόν επίπεδο ανάγλυφο προσφέρει άμεση επαφή μεταξύ του εδάφους, φυσικού τοπίου και του κτιρίου. Παράλληλα, η χωροθέτηση του κτιρίου στο οικόπεδο γίνεται με σκοπό να εκμεταλλευτούν πλήρως οι θεάσεις προς την θάλασσα και το τοπίο.

Βρίσκεται εκτός του κέντρου του Ναυπλίου, ενώ παράλληλα στο άμεσο περιβάλλον δεν παρατηρούνται πολλά κτίσματα. Πρόκειται για μια σύγχρονη αρχιτεκτονική επέμβαση η οποία αντλεί στοιχεία από την ιστορία της πόλης, ενώ παράλληλα εντάσσεται στο φυσικό περιβάλλον με γνώμονα το αστικό τοπίο του Ναυπλίου που εμφανίζεται στο φόντο.

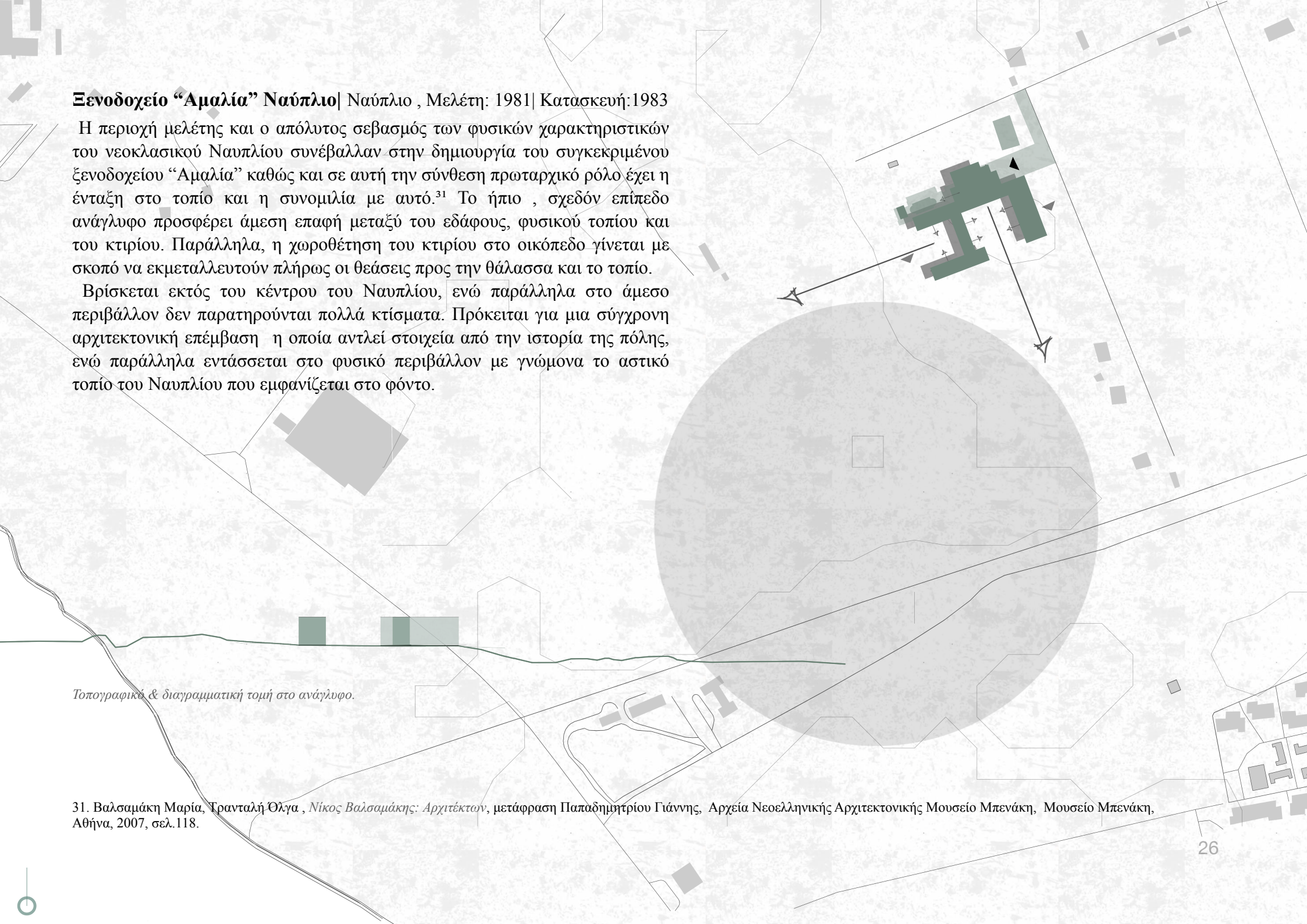

Τοπογραφικό & διαγραμματική τομή στο ανάγλυφο.

31. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.118.

Εικόνα 36. Ξενοδοχείο "Αμαλία" στο Ναύπλιο, Νίκος Βαλσαμάκης 1983.

Γενικότερα, παρατηρούνται κλασικίζοντα στοιχεία αλλά χωρίς αυτά να είναι αυστηρά. Η σύνθεση αποτελείται από το κεντρικό κτίριο, όπου βρίσκονται οι κοινόχρηστες λειτουργίες και τις πτέρυγες, όπου βρίσκονται τα δωμάτια.

Σχετικά με αυτή την αντιμετώπιση, ιστορικά ο Andrea Palladio σχεδιασε αγροτικές επαύλεις , palazzi, σύμφωνα με στοιχεία της κλασικής αρχιτεκτονικής, συμμετρία και αρμονία, οι οποίες εναρμονίζονται με το φυσικό τοπίο. Σε αυτες τις συνθέσεις κυριαρχεί η έννοια της πτερυγας, barchessa, καθώς ο αρχιτέκτονας διαμορφωνε πτέρυγες εκατέρωθεν του κυρίου κτιρίου, όπου εκεί στεγάζονταν οι αγροτικές υπηρεσίες για την συντήρηση του κτήματος. Η συγκεκριμένη αρχή βρίσκει εφαρμογή στην villa Emo.[32] Αντίστοιχα, ο Βαλσαμάκης στην αρχιτεκτονική των ξενοδοχείων που βρίσκονται στην εξοχή ακολουθεί την ίδια τεχνική με εξαίρεση την λειτουργία των πτερύγων. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα εφαρμόζεται η παραπάνω αρχή, με τις πτέρυγες να αποκτούν τοπικές συμμετρίες και να δημιουργούν σχήματα που εμφανίζονται και στον κλασικισμό. Οι μακρόστενες ορθογώνιες πτέρυγες των δωματίων συνδέονται και σχηματίζουν δύο Π που ανοίγονται προς δυο διαφορετικές κατευθύνσεις, το ένα προς την θάλασσα και το δεύτερο προς την ύπαιθρο.

Επιπλέον, η δημιουργία ενδιάμεσων επιπέδων τα οποία λειτουργούν ως βάση της κατασκευής και παραπέμπουν μαζί με την στοά, την είσοδο, σε κλασικιστικά πρότυπα, [33] ενώ η πισίνα και η διαμόρφωση των εξωτερικών χώρων συμβάλλουν και στην εικονογραφία. Η όλη κατασκευή ακολουθεί την κλίμακα του τόπου και δεν υπερβαίνει σε ύψος τους τρεις ορόφους. Οι πτέρυγες με τα δωμάτια έχουν τις χαρακτηριστικές τετράρριχτες στέγες που υπάρχουν και στην πόλη του Ναυπλίου, ενώ ο όγκος των κοινόχρηστων λειτουργιών καταλήγει σε δώμα και στο ισόγειο συνδέει τις δυο αυλές που σχηματίζουν οι πτέρυγες. Το κεντρικό κτίριο αναπτύσσεται γύρω από ένα αίθριο δίνοντας έτσι προτεραιότητα στον ενδιάμεσο και τον κενό χώρο.[34] Ως αποτέλεσμα αυτού γεννιούνται ο ημιυπαίθριος και ο υπαίθριος χώρος από τους οποίους εκφράζεται ο διάλογος μεταξύ τοπίου και αρχιτεκτονήματος.

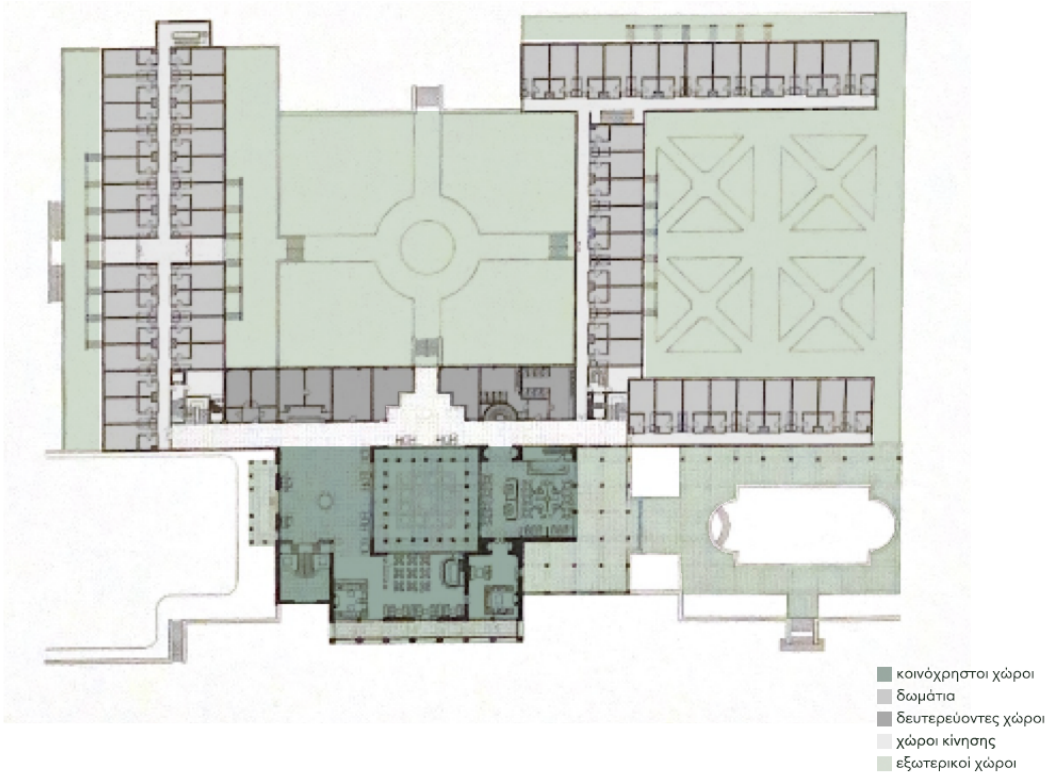

Εικόνα 37. Κάτοψη.

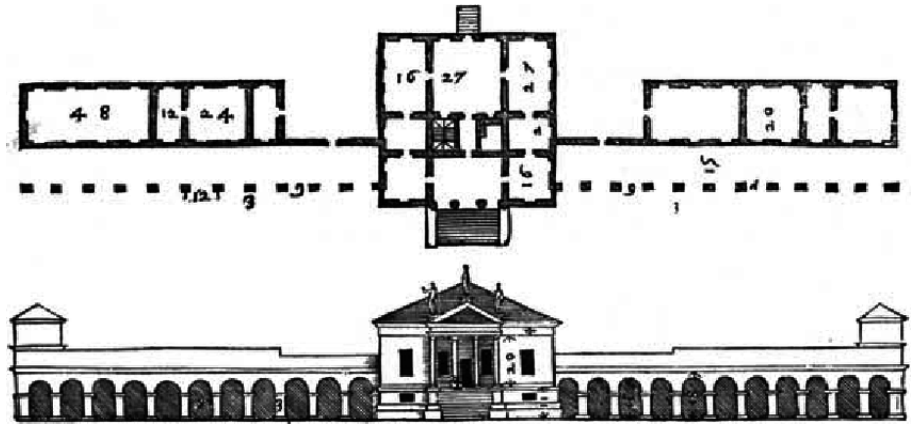

Εικόνα 38. Κάτοψη & όψη της villa Emo, Andrea Palladio, 1561.

32. Giaconi Giovani, *The villas of Palladio*, Williams Kim, Princeton Architectural Press, New Jersey, 2003, σελ. 110

33. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.112

34. Ο.Π.

Εικόνα 39,40 & 41. Οι ημιυπαίθριοι χώροι του ξενοδοχείου "Αμαλία" στο Ναύπλιο, Νίκος Βαλσαμάκης, 1991.

Ο μεταβατικός χώρος παίρνει την μορφή στοάς στον κεντρικό όγκο, περιμετρικά του αιθρίου και σε άλλα διακριτά σημεία. Ο ζωτικός για τον άνθρωπο, υπαίθριος χώρος έχει την μορφή εξωστών στα δωμάτια και αυλών προσβάσιμων από το ισόγειο. Παρόλο την χρήση ποικίλων ημιυπαίθριων και υπαίθριων χωρών στο ξενοδοχείο, το ποσοστό της σύνδεσης με το τοπίο μειώνεται πράγμα που εμφανίζεται γενικότερα στην προκειμένη περίοδο. Περιορισμένη θέαση του τοπίου από τα δωμάτια . Οι χώροι που είναι στραμμένοι προς τις αυλές , τα δωμάτια και κάποιοι κοινοχρηστοι, διαθέτουν μεγάλα ανοίγματα, ενώ εξωτερικά των αυλών, στις όψεις των μπαρών παρατηρούνται λιγότερα και μικρότερα καθώς εκεί βρίσκονται οι διάδρομοι προς τα δωμάτια. Αυτά αν και διαθέτουν μεγάλα ανοίγματα σε σχέση με την υπόλοιπη σύνθεση, η θέαση παραμένει περιορισμένη. Μόνο στο κεντρικό κτίριο υπάρχουν ανοίγματα κατα μήκος της όψης με μικρές παύσεις από υποστυλώματα.

3.Α.4. 4η Περίοδος: Επιστροφή στην μοντέρνα σύνθεση.

Η τέταρτη και τελευταία περίοδος του (1992-σήμερα) αντιπροσωπεύεται από την πλήρη ωρίμανση του αρχιτέκτονα και την επιστροφή του σε συνθέσεις που αναφέρονται σε στοιχεία που είχε υιοθετήσει από το μοντέρνο κίνημα. Παρόλη την εν μέρει στροφή του προς τις μοντέρνες συνθέσεις, ο Βαλσαμάκης κατέχει όλη την γνώση των προηγούμενων περιόδων και την εφαρμόζει στις νέες συνθέσεις του με απόλυτη ωριμότητα. Συνθετικά εργαλεία αποτελούν τα αρχικά στοιχεία που χρησιμοποιούσε ο αρχιτέκτονας, τα οποία εξελίσσονται έως ότου λάβουν την τελική τους μορφή. Η οριζοντιότητα επανέρχεται συνυπάρχοντας με τις λευκές κυβιστικές επιφάνειες που πλαισιώνουν τα μεγάλα ανοίγματα. [35] Η μεγάλη ικανότητα του Βαλσαμάκη να φέρνει στο προσκήνιο την συνδιαλλαγή με το τοπίο φάνηκε από την πρώτη περίοδο. Στην τελευταία περίοδο δεν αλλάζει αυτή η αντιμετώπιση. Η θέα, το φυσικό τοπίο, το ρυθμικό και άλλοτε το στατικό τοπίο πλαισιώνονται και αναδεικνύονται μέσω των οριζόντιων ανοιγμάτων που διατρέχουν όλη την όψη. Σημαντική διαφορά είναι πως σε αυτήν την περίοδο ο Βαλσαμάκης προσαρμόζεται στην νομοθεσία και στους κανονισμούς της. Έτσι, τα οριζόντια μεγάλα ανοίγματα διαμορφώνονται με βάση τα παραπάνω.

Έμφαση δίνεται ξανά στον ενδιάμεσο, μεταβατικό χώρο, τον ημιυπαίθριο χώρο καθώς χωρίς αυτόν δεν πραγματοποιείται ο στόχος του Βαλσαμάκη, ο διάλογος με το τοπίο. Η μορφή που παίρνει ο μεταβατικός χώρος είναι εξελιγμένη, λεπτομερώς σχεδιασμένη λαμβάνοντας υπόψη το ελληνικό κλίμα. Όπως αναφέρει και ο Δ.Φατούρος στο σύγγραμμα του "*Η επιμονή της Αρχιτεκτονικής*" "Το "έξω" αδυνατεί να συγκροτηθεί ως έννοια χωρίς τη θεώρηση του "μέσα". Το μη εσωτερικό βρίσκεται μέσα στον εσωτερικό χώρο.[36] Έτσι εξασφαλίζεται η ανεμπόδιστη θέα, ενώ παράλληλα εντείνεται η συσχέτιση του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο. [37]

Ως απόρροια της βαθιάς μελέτης και διερεύνησης του αρχιτέκτονα προκύπτουν μια σειρά δημιουργιών, κυρίως κατοικίες, που χαρακτηρίζουν την τέταρτη περίοδο. Κάποιες από αυτές είναι η κατοικία στην Κοιλάδα (2002), η κατοικία στην Κηφισιά (2006), μια δεύτερη κατοικία στην Κοιλάδα (2011) και η κατοικία στην Αντίπαρο (2013). Στην συγκεκριμένη περίοδο θα αναλυθούν δύο κατοικίες καθώς ο αρχιτέκτονας δεν δημιούργησε κάποια ξενοδοχειακή μονάδα εκτός μιας πτέρυγας που ανήκει στο συγκρότημα του ξενοδοχείου "Lyttos" στην Χερσόνησο.

Εικόνα 42. Κατοικία στην Πάρο, Πάρος, Νίκος Βαλσαμάκης, 2005.

Εικόνα 43. Κατοικία στην Εκάλη, Εκάλη, Νίκος Βαλσαμάκης, 2011.

Εικόνα 44. Πτέρυγα του ξενοδοχείου Lyttos, Χερσόνησος, Νίκος Βαλσαμάκης, 1998.

35. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.63 .

36. Φατούρος Δ., *Η επιμονή της αρχιτεκτονικής,* Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα, 2007, σελ. 28.

37. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 26, Αθήνα, 1992, σελ.63 .

Κατοικία στο Πόρτο Χέλι (1) | Κοιλάδα , Μελέτη: 2000 | Κατασκευή: 2002

Η κατοικία στο Πόρτο Χέλι (1), αποτελεί μια ακόμη εφαρμογή όπου το κτίσμα συνομιλεί με το τοπίο μέσω της τοποθέτησης του σε οικόπεδο με έντονο ανάγλυφο , πάνω από τη θάλασσα σε ένα δυτικό άκρο στην Κοιλάδα, απομακρυσμένο από το αστικό τοπίο, και της δημιουργίας κλειστών, ημιυπαίθριων και ανοιχτών χωρών. [38] Με σκοπό να εκμεταλλευτεί πλήρως την θέα προς την θάλασσα στρέφει τον βορειότερο όγκο με γωνία 45 μοιρών και τους δυο δευτερεύοντες όγκους τους τοποθετεί κάθετα στον νότο. Διαμορφώνει τους εξωτερικούς χώρους σε επίπεδα έτσι ώστε να καλύψει την υψομετρική διαφορά του οικοπέδου και να δημιουργηθούν σχέσεις μεταξύ των όγκων και του εδάφους. Πιο συγκεκριμένα, η ενοποίηση του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο, δίνοντας έμφαση στο φως, στη σκιά και στη θάλασσα, πραγματοποιείται μέσω των μεγάλων συρόμενων λευκών αλουμινένιων κουφωμάτων, που απελευθερώνουν τις τρεις όψεις του βασικού όγκου.

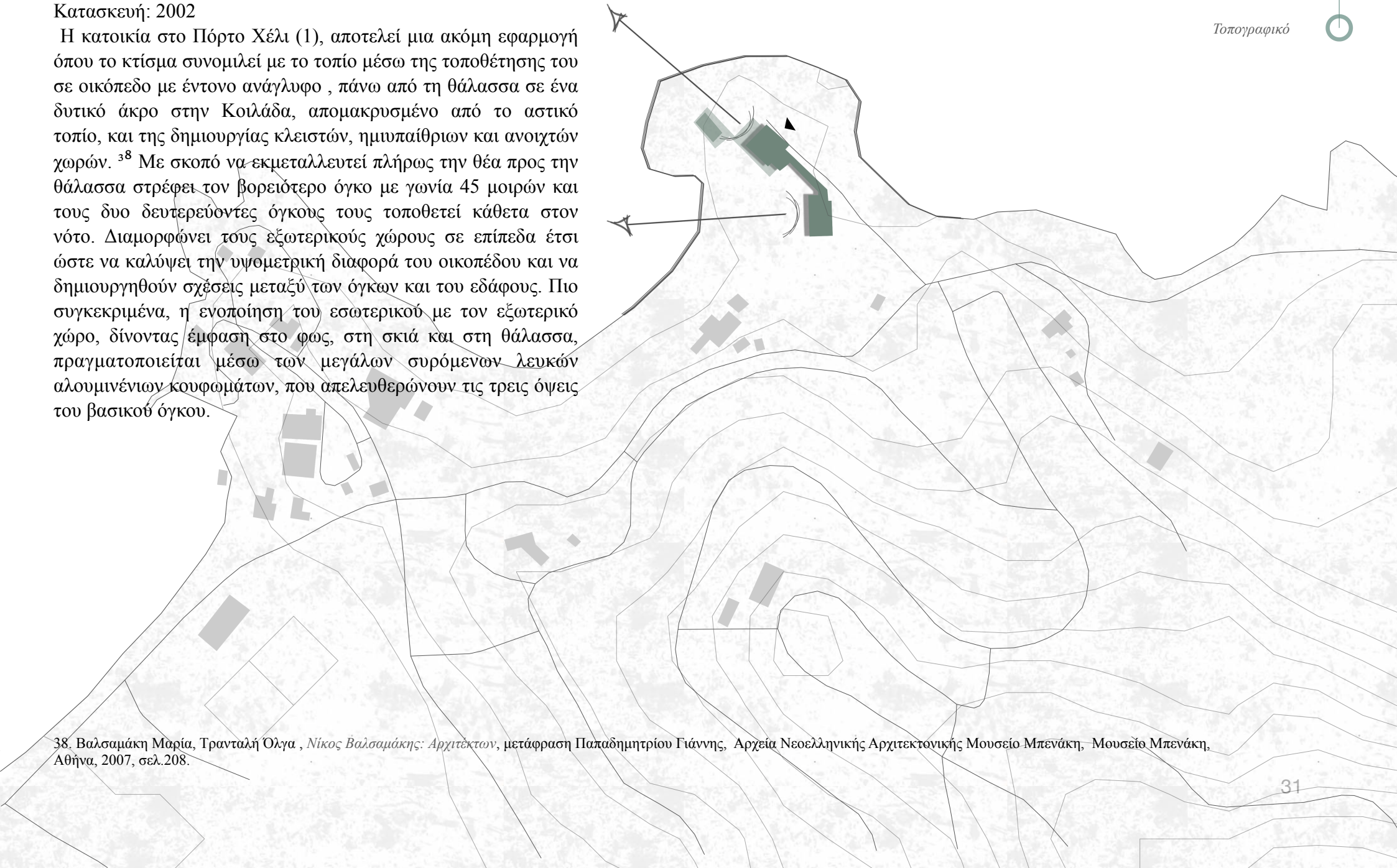

38. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.208.

Όπως προαναφέρθηκε σε άλλα παραδείγματα οι ημιυπαίθριοι χώροι καταλαμβάνουν σημαντικό ρόλο στο σύνολο και ποικίλουν στο είδος τους. Ειδικότερα, εμφανίζονται με την μορφή ξύλινης πέργκολας, η οποία συνδέεται με το κτίσμα στις δυο άκρες της και στεγασμένων ελεύθερων χώρων με υποστυλώματα που παραπέμπουν σε στοά. Στις όψεις παρατηρείται μια ιδιαίτερη αντιμετώπιση όσον αφορά στα κενά και τα πλήρη, καθώς ο τρόπος με τον οποίο τα διαχειρίζεται παραπέμπει στην πρώτη του περίοδο όπου εκεί δεν παρεμβάλλονταν στην όψη υποστυλώματα. Στη συγκεκριμένη σύνθεση, υπάρχουν υποστυλώματα αλλά αυτά δεν εμποδίζουν την θέαση, αφού βρίσκονται εκτός του οπτικού πεδίου του ανθρώπου όταν αυτός βρίσκεται εσωτερικά. Ο αρχιτέκτονας δημιουργεί ένα μεγάλο άνοιγμα στο κέντρο της όψης και δύο μικρότερα στις άκρες που αποτελούν το καθένα το ένα τρίτο του μεγαλύτερου.

Εικόνα 45. Η οικία στο Πόρτο Χέλι (1) και η ένταξη της στο τοπίο, Νίκος Βαλσαμάκης, 2002.

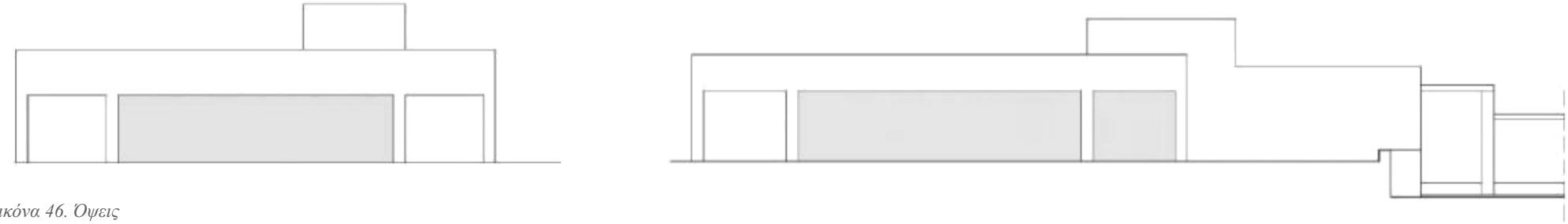

Εικόνα 46. Όψεις

Εικόνα 47. Η οικία στο Πόρτο Χέλι (1) και η σύνδεση με το τοπίο, Νίκος Βαλσαμάκης, 2002.

Εικόνα 48 & 49. Απόψεις του εσωτερικού, καθιστικό και τραπεζαρία, με φόντο την θάλασσα.

Εικόνα 50. Εξωτερική άποψη της κατοικίας στο Πόρτο Χέλι.

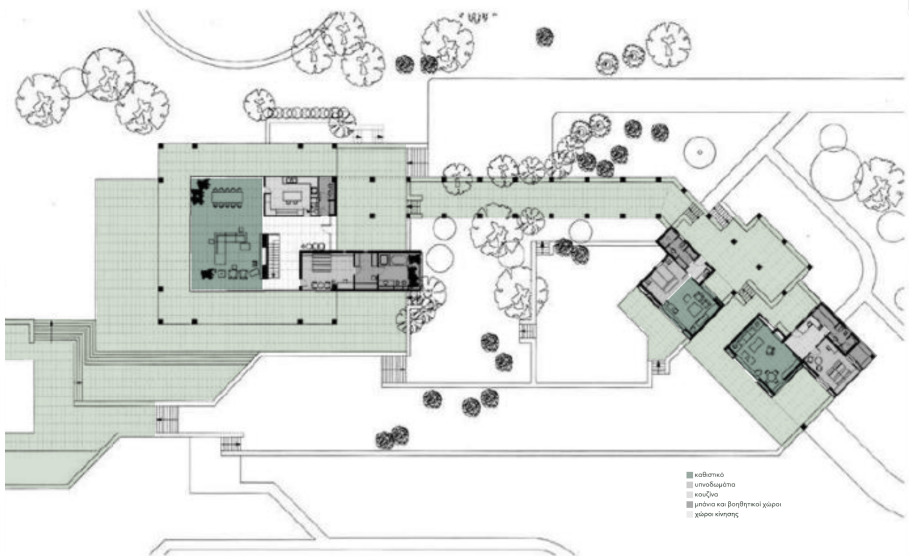

Εικόνα 51. Κάτοψη.

Ογκοπλαστικά η όλη κατασκευή απαρτίζεται από ένα τετράγωνο κεντρικό κτίριο διαστάσεων 20x20 μέτρων και δύο πρόσθετα βοηθητικά κτίσματα. [39] Αυτά αποτελούνται από δυο ορθογώνια παραλληλόγραμμα το καθένα, τα οποία μεταξύ τους ολισθαίνουν, ενώ ταυτόχρονα εγγράφονται σε ένα ορθογωνικού σχήματος πλαίσιο. Επιπλεον, συνδέονται με τον πρώτο όγκο μέσω της διαδρομής που έχει οριστεί από τον ενδιάμεσο χώρο της πέργκολας, η οποία έχει μήκος 25 και πλάτος 5 μέτρω. Η οργάνωση του χώρου είναι απλή και λειτουργική, χωρίς όμως να μειώνεται η ποιότητα του εκάστοτε χώρου. Στον κεντρικό όγκο παρατηρούνται οι κύριες λειτουργίες, το καθιστικό που έχει θέα στην θάλασσα, την κουζίνα, το κυρίως υπνοδωμάτιο και δυο επιπλέον υπνοδωμάτια με βοηθητικούς χώρους στο κάτω επίπεδο. Στους δυο πρόσθετους όγκους βρίσκονται τα καθιστικά και τα υπνοδωμάτια με λουτρά για τους φιλοξενούμενους. [40] Θέλοντας να ενδυναμώσει την συνομιλία με το τοπίο, ο Βαλσαμάκης επιλέγει να σχεδιάσει και να τοποθετήσει επιμελώς στον χώρο την επίπλωση έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η ανεμπόδιστη θέαση προς την θάλασσα και η προσήλωση του χρήστη στο φυσικό τοπίο.

Τέλος, σε ότι αφορά τα υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί στο συγκεκριμένο κτίσμα είναι λευκός σοβάς, τραβερτίνο αγυάλιστο, βαμμένο λευκό ξύλο και λευκά αλουμινένια κουφώματα με σκοπό να αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο.

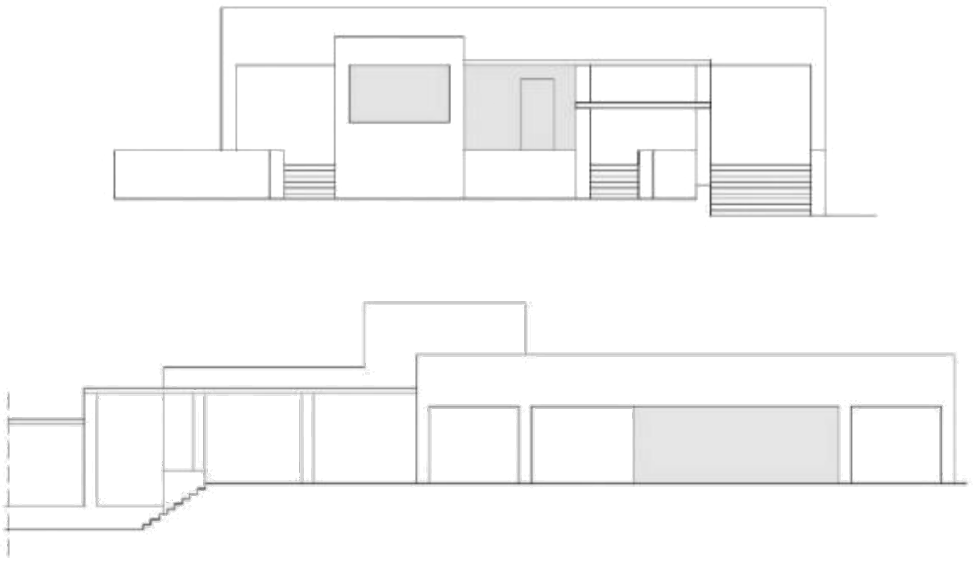

Εικόνα 52. Όψεις

39. Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007, σελ.208.

40. .Θεματα χώρου και τεχνών, Τεύχος 34, Αθήνα, 2003, σελ.94.

Κατοικία στην Αντίπαρο | Αντίπαρος,
Μελέτη: 2007 | Κατασκευή: 2013

Βρίσκεται στην Παναγιά της Αντιπάρου, έξω από την χώρα, σε παραθαλάσσια αραιοκατοικημένη περιοχή με εξοχικές κατοικίες, τοποθετημένη πάνω σε χαμηλό ύψωμα, προσανατολισμένη νοτιοανατολικά και με απρόσκοπτη θέα προς την θάλασσα.

Πρόκειται για ένα συγκρότημα που αποτελείται από την κύρια κατοικία και από μια μικρότερη, η οποία χρησιμοποιείται ως ξενώνας. [41]Η κύρια κατοικία απαρτίζεται από τέσσερα τμήματα. Τον χώρο υποδοχής, το καθιστικό με την κουζίνα, τα υπνοδωμάτια με τους βοηθητικούς χώρους και τον κεντρικό ημιυπαίθριο χώρο. Ο ημιυπαίθριος (ένα παραλληλόγραμμο (10x12 μέτρων)είναι ο χώρος που εμφανίζεται πρώτος, μετά την είσοδο, στον χρήστη. Τοποθετείται στο κέντρο της κυρίας κατοικίας με αποτέλεσμα να δίνεται έμφαση στην υπαίθρια ζωή και την εκμετάλλευση της θεάς. Λόγω του προσανατολισμού του συγκεκριμένου χώρου παρατηρούνται μηχανισμοί σκίασης, περσίδες και παντζούρια, που βοηθούν στην καλύτερη προστασία του.

Ο όγκος με το καθημερινό και την κουζίνα είναι ένας συνδυασμός σχημάτων. Ο χώρος του καθιστικού σχηματίζει ένα τετράγωνο ίδιων διαστάσεων με τον ημιυπαίθριο και η κουζίνα με την τραπεζαρία διαμορφώνονται σε ένα σχήμα Γ που ενώνεται με το τετράγωνο στην πλευρά του δρόμου. Ο όγκος με τις κρεβατοκάμαρες και τους βοηθητικούς χώρους συγκροτείται από τρία τετράγωνα, 1 μεγάλο διαστάσεων 11x11 μέτρων και δυο μικρότερα διαστάσεων 5x5 μέτρων. Όλοι χώροι συνδέονται μέσω του μακρόστενου διαδρόμου στον χώρο υποδοχής. Η σύνδεση με τον ξενώνα γίνεται εξωτερικά. Εκεί υπάρχουν δυο υπνοδωμάτια με τα μπάνια τους, καθιστικό με κουζίνα και ένας ημιυπαίθριος χώρος κατα μήκος των προηγούμενων χώρων. Ο όγκος του ξενώνα αποτελείται από δυο ορθογώνια παραλληλόγραμμα, ένα μεγάλο διαστάσεων 10x5 μέτρων και ένα μικρότερο διαστάσεων 9x5 μέτρων, και ένα τετράγωνο διαστάσεων 5x5 μέτρων. Οι χώροι αυτοί εγγράφονται σε ένα μεγαλύτερο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο. Ο υπολειπόμενος χώρος του ορθογωνίου καταλαμβάνεται από τον ημιυπαίθριο ο οποίος αποτελεί σχεδόν το ήμισυ του σχήματος.

41. Δομές 0215, “Μεσογειακές παραλλαγές”, τ.130, 2015.

Εικόνα 53 & 54 . Η οικία στην Αντίπαρο, σύνδεση με το τοπίο, Νίκος Βαλσαμάκης, 2013.

Εικόνα 55 & 56. Ημιυπαίθριοι χώροι ,κατοικία στην Αντίπαρο, Νίκος Βαλσαμάκης, 2013.

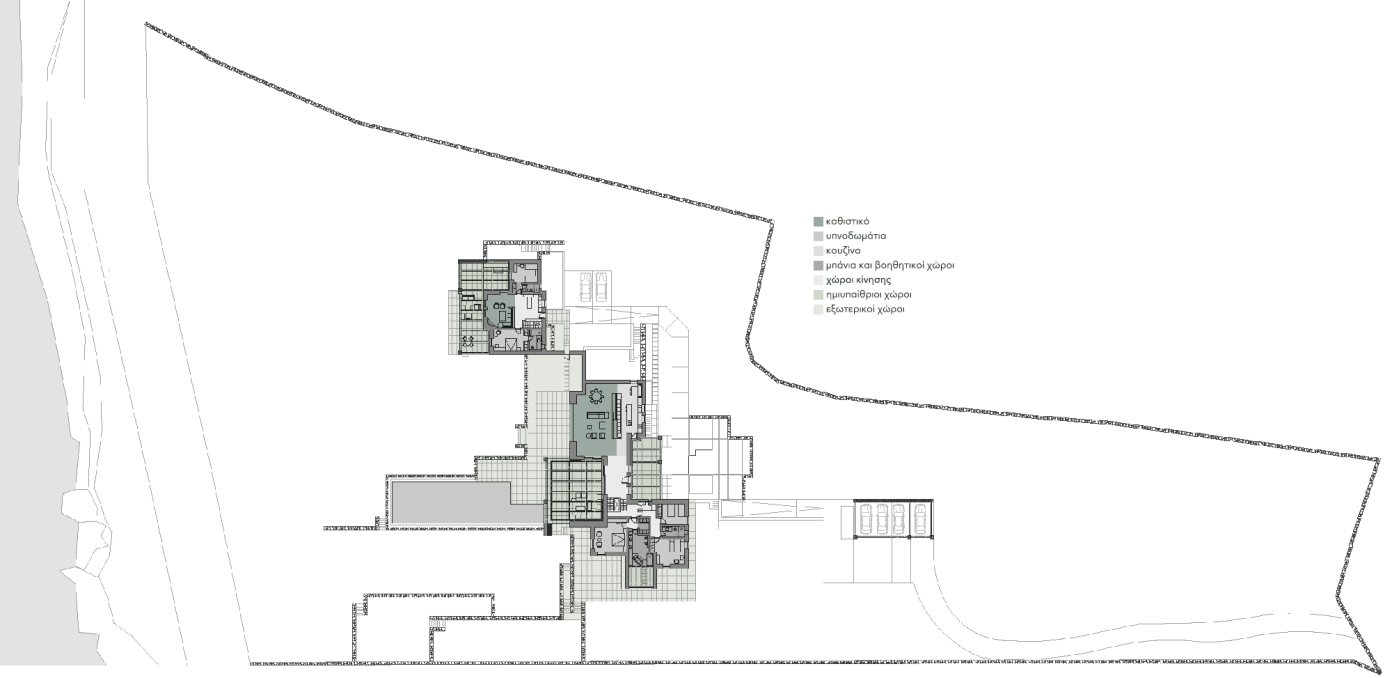

Εικόνα 57. Κάτοψη.

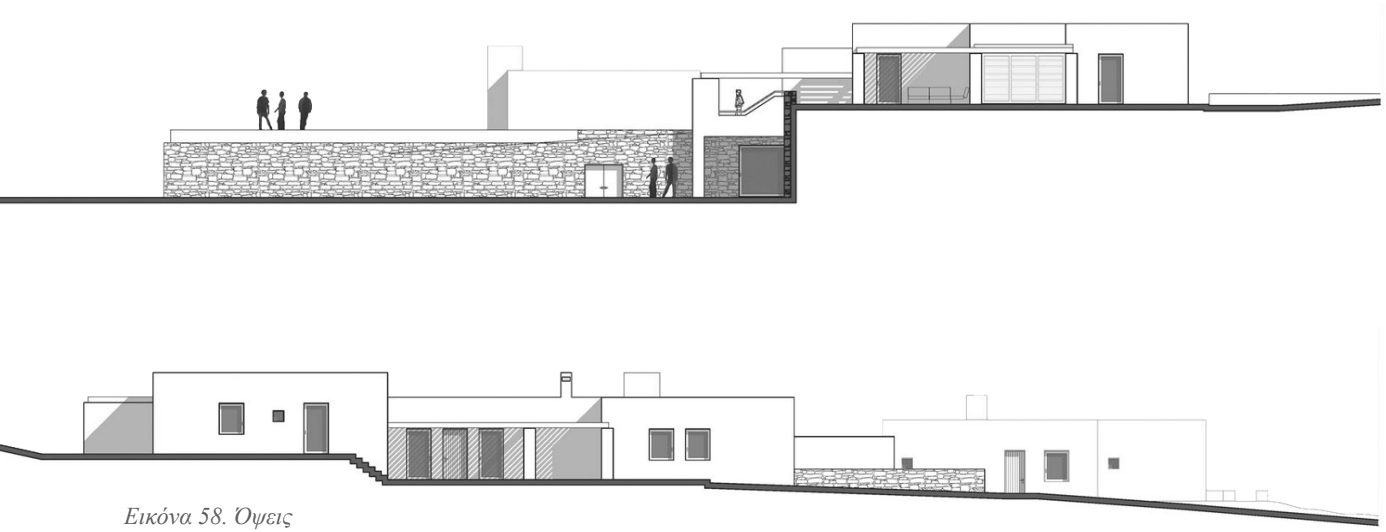

Εικόνα 58. Όψεις

Στην τομή, το κτίσμα, αναπτύσσεται στο ισόγειο και στο υπόγειο. Στο ισόγειο βρίσκεται η είσοδος με τον χώρο υποδοχής και την κουζίνα. Τα υπνοδωμάτια είναι στο υπερυψωμένο ισόγειο και στο ημιυπόγειο. Εκεί, υπάρχει ακόμα ένας χώρος για πολλαπλές χρήσεις με άνοιγμα στον κήπο και κάποιοι βοηθητικοί χώροι. [42]

Όσον αφορά τις όψεις, αυτές από την πλευρά του δρόμου, διαθέτουν μικρότερα ανοίγματα με σκοπό να προσφέρουν ιδιωτικότητα. Βέβαια, η συγκεκριμένη αντιμετώπιση των ανοιγμάτων πραγματοποιείται και λόγω των υπαρχόντων κανονισμών που ισχύουν για τις Κυκλάδες. Στις υπόλοιπες παρατηρούνται μεγαλύτερα, καθώς πρόθεση είναι το κτίσμα να ανοίγεται προς το πέλαγος και το τοπίο να καδράρεται. Στο σύνολο του το συγκρότημα είναι λευκοί όγκοι με εναλλασσόμενο ύψος λόγω της τροποποίησης του εδάφους και της διαμόρφωσης του περιβάλλοντα χώρου, δίνοντας έτσι κύριο και δευτερεύοντα ρόλο σε κάθε όγκο. Τέλος, η πισίνα, μήκους 25 και πλάτους 7 μέτρων, βρίσκεται στην ίδια διεύθυνση με τον κεντρικό ημιυπαίθριο χώρο, εμβαθύνοντας έτσι την σχέση με το περιβάλλον και τη θάλασσα, πράγμα που συναντάται και στην οικία Λογοθέτη.

42. Δομές 0215, “Μεσογειακές παραλλαγές”, τ.130, 2015.

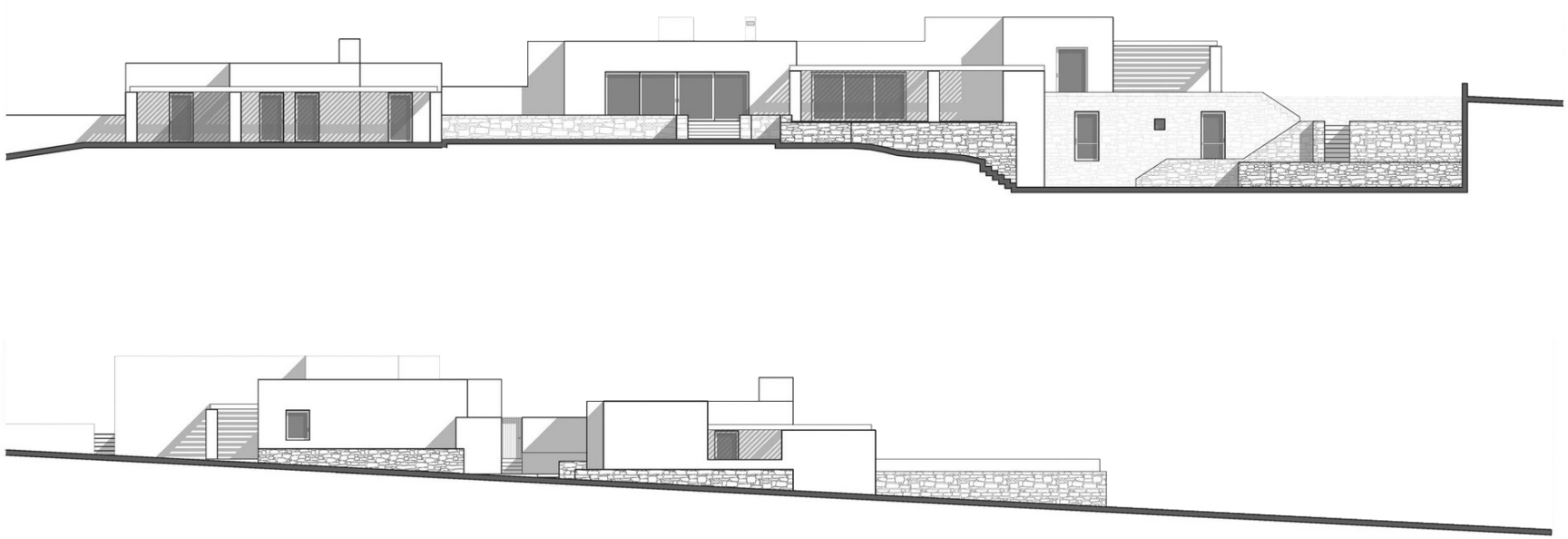

Εικόνα 59. Όψεις

Εικόνα 60. Η οικία στην Αντίπαρο, σύνδεση με το τοπίο, Νίκος Βαλσαμάκης, 2013.

4. συμπεράσματα

Από όλα τα παραπάνω, εξάγεται το συμπέρασμα ότι το τοπίο διαδραματίζει καίριο ρόλο στην σύνθεση των κτιρίων πολλών περιπτώσεων του μοντέρνου. Ειδικότερα, στην Ελλάδα του μεταπολεμικού μοντερνισμού, η συνομιλία με το μοντέρνο και ο συνδυασμός του με την παράδοση συμβάλουν σε μια νέα βιωματική θεώρηση του αρχιτεκτονημένου χώρου. Οι μοντέρνοι Έλληνες αρχιτέκτονες αντιλαμβάνονται τη σημασία του τοπίου, καθώς με την συνδρομή του ανακαθορίζεται η αντίληψη για τον κατοικήσιμο χώρο, γεγονός που διαφαίνεται και από την ανάλυση των έργων του Νίκου Βαλσαμάκη στην παρούσα εργασία.

Ο αρχιτέκτονας από το πρώτο ήδη έργο που αναλύεται, επιβεβαιώνει την προσήλωση που δείχνει στην αλληλοεπίδραση του κτιρίου με το φυσικό περιβάλλον, στην κατασκευαστική λεπτομέρεια, στην επιλογή και χρήση των υλικών, στο παιχνίδι μεταξύ φωτός – σκιάς και κενού – πλήρους συμβάλλοντας στην βιωματική εμπειρία του χώρου, ενώ πετυχαίνει να διεγείρει το υποκείμενο το οποίο βρίσκεται σε αυτόν.

Το έργο του αρχιτέκτονα συνδέεται οργανικά με την φύση διότι η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα δε μπορεί παρά να επιδιώξει το διάλογο με το τοπίο. Αναζητά σχέσεις μεταξύ κλειστών και ανοιχτών χωρών, αντικατοπτρίζοντας την ελληνική αντίληψη σχετικά με την ζωή και την κατοίκηση στην ύπαιθρο.[43] Έτσι, καθίσταται εναργές ότι το τοπίο αντιμετωπίζεται ως ένα αναγκαίο στοιχείο από το οποίο επηρεάζεται άμεσα η εμπειρία του βιωμένου χώρου και χάρη στο οποίο το κατοικείν αποκτά νόημα.

Κατα συνέπεια, η σχέση με το τοπίο στα έργα του παραμένει σε μεγάλο μέρος της σταθερή κατά την διάρκεια των αρχιτεκτονικών περιόδων, με εξαίρεση την τρίτη περίοδο όπου παρατηρείται μείωση της συνδιαλλαγής με αυτό λόγω ιδιαίτερων συνθηκών που αναλύθηκαν παραπάνω. Η εμμονή του να ακολουθεί τα διεθνή δεδομένα σε όλο το έργο του και να δημιουργεί με βάση αυτά, οδήγησε σε μια πορεία απομάκρυνσης, τα έτη 1978-92, από το τοπίο δίνοντας έμφαση στην παράδοση και τον νεοκλασικισμό. Αυτό αποτελεί και η κύρια διαφορά μεταξύ των περιόδων. Το δυναμικό ξεκίνημα του, την δεκαετία του ‘60 εμπνευσμένο από την μεταπολεμική αρχιτεκτονική και στη συνέχεια μετά από ένα πρώτο στάδιο ωρίμανσης, την δεύτερη περίοδο, στρέφεται προς την εικονογραφία του μεταμοντέρνου.

Μετά την μεσολάβηση της τρίτης περιόδου, ο Βαλσαμάκης συνεχίζει στην τέταρτη και τελευταία αρχιτεκτονική περίοδο στην οποία εφαρμόζει τις γνώσεις και την εμπειρία που απόκτησε κατα την διάρκεια των προηγούμενων περιόδων σε συνδυασμό με τους υφιστάμενους κανονισμούς. Επιστρέφει σε αυτό που ξεκίνησε. Λόγω των κοινών μορφολογικών τους χαρακτηριστικών και, φυσικά, της χρήσης ίδιων συνθετικών εργαλείων, η τέταρτη περίοδος δεν είναι κάτι που ξεκινά από την αρχή αλλά είναι συνέχεια του έργου της δεύτερης με χαρακτηριστικά της πρώτης.

Τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν μια αρχιτεκτονική περίοδο από μια άλλη είναι η διάταξη των επιμέρους στοιχείων της σύνθεσης και το πως αυτά οργανώνονται και φυσικά το ποσοστό συνομιλίας με τοπίο. Αναλυτικότερα, τα ξενοδοχεία, αντίστοιχα με τις κατοικίες, χαρακτηρίζονται από παρόμοια διάταξη σε κάθε περίοδο. Αν και τα συστατικά παραμένουν ίδια, η διάταξη υφίσταται μεταβολές αντανακλώντας έτσι τις διαφορετικές συνθήκες και ανάγκες του κάθε έργου αλλά και χρονικής περιόδου. Καθώς οι περίοδοι εξελίσσονται, η διάταξη από μια κατάσταση ελευθερίας μεταβαίνει σε μια πιο αυστηρή και σφιχτή ενότητα.

43. Αίσωπος Γιάννης, Σημαιοφορίδης Γίωργος, *Τοπία Εκμοντερνισμού*, εκδόσεις Metapolis Press, Αθήνα, 2002, σελ 34.

Στην τελευταία περίοδο, ωστόσο, επαναφέρεται η ελευθερία ανάπτυξης και αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον. Επιπρόσθετα, όπως και με την διάταξη έτσι και με το τοπίο, στις συνθήκες τις οποίες υπόκειται σε κάθε περίοδο, η σχέση του με το κτίσμα παρουσιάζει κάποιες διακυμάνσεις.

Όπως έχει αναφερθεί η πρώτη περίοδος επηρεάζεται σημαντικά από τις αρχές του μοντέρνου κινήματος. Νέες κατασκευαστικές μέθοδοι που επιτρέπουν ελευθερία, υλικά και μεγάλα ανοίγματα προς το φυσικό τοπίο χαρακτηρίζουν αυτή την δεκαπενταετία. Τα στοιχεία που απαρτίζουν την σύνθεση τόσο στην οικία Παράσχη όσο και στο ξενοδοχείο στους Δελφούς παραπέμπουν σε γραμμές καθώς ο Βαλσαμάκης εξασφαλίζει την ελάχιστη διάσταση για το εκάστοτε έργο. Ο τρόπος διάταξης των κτισμάτων στην Ανάβυσσο και στους Δελφούς επηρεάζεται από τις συνθήκες που υφίστανται, έτσι παρατηρείται μια ελεύθερη και χαλαρή διάταξη, ανοιχτή προς το τοπίο.

Αντίθετα οι αρχές του μοντέρνου της πρώτης περιόδου που ακολουθήθηκαν, στην δεύτερη περίοδο, επαναπροσδιορίζονται και διαμορφώνονται με έναν τροπο που ανταποκρίνεται περισσότερο στα δεδομένα του τόπου και της Ελλάδας. Πλέον, ο αρχιτέκτονας, φεύγει από την ελάχιστη διάσταση και περνά σε επιφάνειες και ογκώδη στοιχεία. Επιπλέον, το ποσοστό και το μέγεθος των ανοιγμάτων μεταξύ των δυο επιφανειών αλλάζει και δεν γίνεται πια χρήση μεγάλων υαλοστασίων. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που διαμορφώνεται διαφορετικά σε αυτή την περίοδο είναι η διάταξη, η οποία αρχίζει να γίνεται περίκλειστη και πιο αυστηρή οργανώνοντας χώρους. Σημαντική είναι η εμφάνιση του ενδιάμεσου χώρου που προκύπτουν συνήθως από την διάταξη, με την μορφή αιθρίου, στοάς, εσωτερικής αυλής, που ενοποιεί τον εσωτερικό με τον εξωτερικό χώρο, πράγμα που φαίνεται στην οικία Λογοθέτη αλλά και στο ξενοδοχείο στην Ολυμπία.

Στην τρίτη περίοδο, γίνονται αναφορές στην γλώσσα του αστικού τοπίου και παρατηρείται πως η συνομιλία με το φυσικό τοπίο μειώνεται. Τα ανοίγματα προς την ύπαιθρο λιγοστεύουν και μικραίνουν, ενώ στις εσωτερικές όψεις προς το αίθριο και τις αυλές παρατηρείται το αντίθετο. Επεξηγηματικά, ο αρχιτέκτονας δημιουργεί όρια που χωρίζουν αλλά ταυτόχρονα με την μέθοδο που αντιμετωπίζει τα ανοίγματα ενώνουν τον εσωτερικό με τον εξωτερικό χώρο, έτσι ώστε το κτίσμα να αποκτά ξεχωριστή ταυτότητα. Η διάταξη σε αυτή την περίοδο παίρνει την πιο αυστηρή της μορφή λόγω των καταστάσεων που επικρατούν κάτι που γίνεται αντιληπτό και στα δυο παραδείγματα της τρίτης περιόδου που εξετάστηκαν.

Παράλληλα, η τέταρτη περίοδος παρουσιάζει παρόμοια χαρακτηριστικά ως προς την αντιμετώπιση των ανοιγμάτων με την πρώτη, με τον περιορισμό που καθορίζει ο ελληνικός αντισεισμικός κανονισμός.Ο Βαλσαμάκης επιστρέφει στις μορφές των όψεων που παρατηρούνται στις εξοχικές κατοικίες στην Ανάβυσσο. Ωστόσο, παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία και με την δεύτερη περίοδο, όσον αφορά στην μορφή και στη συσχέτιση με το φυσικό τοπίο, εφόσον παρουσιάζονται και στις δυο λευκές κυβιστικές συνθέσεις με χρήση ημιυπαίθριων χωρών. Γίνεται αντιληπτό πως στην τελευταία περίοδο ο Βαλσαμάκης έχει αποκτήσει γνωστική ωριμότητα μέσα στην πορεία των χρόνων και έχει καταλήξει στις μορφές που ικανοποιούν την ιδέα που επιδιώκει να τελειοποιήσει. Ακόμα και μετά την επίδραση του μεταμοντέρνου, ο αρχιτέκτονας συγκράτησε ουσιώδη στοιχεία που εφάρμοσε στις κατασκευές του. Έτσι τα κτίρια αποκτούν έντονη παρουσία στο χώρο, απόρροια της κλασικής γραφής. Τα παραπάνω καθίστανται σαφή και από τα δυο παραδείγματα κατοικιών που διερευνήθηκαν.

Συμπερασματικά, στις πρώτες δυο περιόδους και στην τελευταία η προσέγγιση του τοπίου είναι αναπόσπαστο στοιχείο στον σχεδιασμό του Βαλσαμάκη. Η τρίτη αποτελεί ένα διάλειμμα, χωρίς να αποκοπεί πλήρως, σε αυτή του την πορεία προς την ενδυνάμωση της αρχιτεκτονικής με κτιριακές κατασκευές που συνδέονται με το τοπίο. Για τον έλληνα αρχιτέκτονα οι ποιότητες που προσδίδει το τοπίο στον καθημερινό τροπο ζωής του ανθρώπου είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την αρχιτεκτονική. Έτσι καταφέρνει να ενσωματώνει στο εκάστοτε περιβάλλον το έργο του με σκοπό να αποτελέσει ένα οργανικό κομμάτι αφομοιωμένο από το τοπίο και λειτουργώντας ως μέρος του.

5. βιβλιογραφία

[ελληνική βιβλιογραφία]

_ Αίσωπος Γιάννης, Σημαιοφορίδης Γίωργος, *Τοπία Εκμοντερνισμού*, εκδόσεις Metapolis Press, Αθήνα, 2002.

_ Βαλσαμάκη Μαρία, Τρανταλή Όλγα , *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*, μετάφραση Παπαδημητρίου Γιάννης, Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2007.

_ Δουμάνης Β. Ορέστης, *Μεταπολεμική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα 1945-1983*, εκδόσεις Αρχιτεκτονικά Θέματα, Αθήνα, 1984.

_ Κονταράτος Σάββας, *Αρχιτεκτονική του 20ου αιώνα: Ελλάδα,* Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής Prestel, Αθήνα, 2000.

_ Κοτιώνης Ζήσης, *Η τρέλα του τόπου*, εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα, 20004.

_ Κωνσταντινίδης Άρης, *Η αρχιτεκτονική της Αρχιτεκτονικής, Ημερολογιακά σημειώματα 1937-1990,* Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2011.
_ Κωνσταντόπουλος Ηλίας, *Νίκος Βαλσαμάκης | 3 Κατοικίες,* Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, Αθήνα, 2015.

_ Μανωλίδης Κωστής, *ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον,* εκδόσεις Νησίδες, 2003.

_Φατούρος Δημήτρης, *Ίχνος χρόνου | Αφηγήσεις για την νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Καστανιώτης, 2008.

_ Φεσσά- Εμμανουήλ Ελένη, *Αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2009.

_ Φεσσά- Εμμανουήλ Ελένη, *Δοκίμια για τη νέα ελληνική αρχιτεκτονική*, έκδοση υπό την αιγίδα του ερευνητικού πανεπιστημιακού ινστιτούτου εφαρμοσμένης επικοινωνίας του πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2001. _ Φεσσά- Εμμανουήλ Ελένη, *Ξενοδοχεία και κτίρια γραφείων του Ν. Βαλσαμάκη*, εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, 1983.

_ Φιλιππίδης Δημήτρης, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 2001.

_ Φιλιππίδης Δημήτρης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική : αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1984.

_ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, *Αναγνώσεις της Ελληνικής Μεταπολεμικής Αρχιτεκτονικής*, εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 2014.

[ξενόγλωσση βιβλιογραφία]

_ Constantopoulos Elias, *Nicos Valsamakis*, 1950-83, 9H Publications, London.

_ Frampton Kenneth, *Μοντέρνα αρχιτεκτονική, ιστορία και κριτική,* εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2009.

_ Giaconi Giovani*, The villas of Palladio*, Williams Kim, Princeton Architectural Press, New Jersey, 2003.

_ Le Corbusier, *Για μια αρχιτεκτονική*, μετάφραση Τουρνικιώτης Παναγιώτης, εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα, 2004.

_ Simmel Georg, *Φιλοσοφία του τοπίου*, G. Simmel, J. Ritter, E. H. Gombrich, Το Τοπίο, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2004.

_ Zavatta Julio, *Andrea Palladio e Verona. Committenti, Progetti, Opere*. NFC Edizioni, Rimini, 2014.

[περιοδικά]

_ Αρχιτεκτονικά Θέματα: Τεύχη 1 (1967), 2 (1968), 5 (1971), 15 (1981), 26 (1992), 27 (1993), 30 (1996), 33 (1999), 34 (2000).

_ Αρχιτεκτονική: Τεύχος 46 (1964).

_ Δομές : Τεύχος 105 (2015), 130 (2015) .

_Ζυγός: Τεύχη 61 (1960), 62 (1961).;

_Θέματα Χώρου και Τεχνών: Τεύχη 15 (1984), 34 (2003).

[άρθρα σε περιοδικά]

_Φατούρος Δημήτρης, *Το τοπίο ένας κατάλογος σημειώσεων*, Αρχιτέκτονες, Τεύχος 49, 2005. (https://www.sadas-pea.gr/magazine/ARXITEKTONES_49.pdf)

_ Φεσσά- Εμμανουήλ Ελένη, Ο *Νίκος Βαλσαμάκης περνά στην ιστορία της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής,* Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ, Τεύχος 2332, 2005. (http://library.tee.gr/digital/endel/2005_2326/endel_2005_2332_70.pdf)

_ Φιλιππίδης Δημήτρης, *Οι σιωπές του Νίκου Βαλσαμάκη*, Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ, Τεύχος 2182, 2002. (http://library.tee.gr/digital/endel/2002_2181/endel_2002_2182_12.pdf)

[ακαδημαϊκές εργασίες]

_Γιασσιά Γεωργία, "ο Νίκος Βαλσαμάκης ως Βιοκλιματικός Αρχιτέκτων*",* Ερευνητική Εργασία, Αρχιτεκτονική Σχολή Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα, 2015.

_ Λάμπρη Αικατερίνη, ‘’Αρχιτεκτονική πλαισίωση του φυσικού κάλλους ως συνθετικό εικονογραφικό στοιχείο | Αναζητήσεις στα εσωτερικά των εξοχικών κατοικιών του μεταπολεμικού μοντερνισμού στην Ελλάδα ’’, Ερευνητική Εργασία, Αρχιτεκτονική Σχολή Πολυτεχνείου Κρήτης, Χανιά, 2021.

_ Μαλάμη Βιργινία, ‘’ Το τοπίο ως πολιτισμικό και συνθετικό εργαλείο για το σχεδιασμό του χώρο ’’, Ερευνητική Εργασία, Αρχιτεκτονική Σχολή Πολυτεχνείου Κρήτης, Χανιά, Φεβρουάριος 2014

_ Μπαρμπούνη Στεφανία, "Το ελληνικό τοπίο και οι επίγονοι του Άρη Κωνσταντινίδη", Ερευνητική Εργασία, Αρχιτεκτονική Σχολή Πολυτεχνείου Κρήτης, Χανιά, 2016.

[ομιλίες]

_ Βαλσαμάκης Νίκος, *Ελληνες Αρχιτέκτονες: Βαλσαμάκης, Νίκος*, Διάλεξη με τίτλο: Ελληνες Αρχιτέκτονες : (1ος) κύκλος ομιλιών στο ΤΕΕ , ΤΕΕ-ΕΕΕ Νεώτερου Αρχιτεκτονικού Εργου, Αθήνα, 1990. (http://library.tee.gr/digital/m1451_1500/m1480/m1480_valsamakis.pdf)

_ Κονταράτος Σάββας,*Ο Νίκος Βαλσαμάκης στον Μεταπολεμικό μας Μοντερνισμό,* Επιστημονική ημερίδα με τίτλο: Το έργο του αρχιτέκτονα Νίκου Βαλσαμάκη, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη, 2015. (https://www.blod.gr/lectures/o-nikos-balsamakis-ston-metapolemiko-mas-monternismo/)

_Τουρνικιώτης Παναγιώτης, *Ταξίδια στην αρχιτεκτονική,* Επιστημονική ημερίδα με τίτλο: Το έργο του αρχιτέκτονα Νίκου Βαλσαμάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2015. (https://www.blod.gr/lectures/taksidia-stin-arhitektoniki/)

_Τσιράκη Σοφία, *Κατοικία στη Φιλοθέη: Η διδακτική αξία ενός Αρχιτεκτονικού Παραδείγματος,* Επιστημονική ημερίδα με τίτλο: Το έργο του αρχιτέκτονα Νίκου Βαλσαμάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2015. (https://www.blod.gr/lectures/katoikia-sti-filothei-i-didaktiki-aksia-enos-arhitektonikou-paradeigmatos/)

[διαδικτυακές πηγές]

_ https://www.amaliahotels.com

_ https://www.akx.gr/εργα/κατοικία-στην-κηφισιά/

_ http://architecture.kentrolaografias.gr/sxedia/xmlui/handle/20.500.11854/42#page/1/mode/thumb

_ https://doma.archi/index/projects

_ https://www.yatzer.com/nicos-valsamakis

_ http://7mk-archives09.blogspot.com/2009/07/blog-post.html

6. πηγές εικονογράφησης

Εικ. 1, https://www.yatzer.com/nicos-valsamakis
Εικ. 2, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-anabysso
Εικ. 3, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-1-sthn-anabysso
Εικ. 4, http://7mk-archives09.blogspot.com/2009/07/blog-post.html
Εικ. 5, http://architecture.kentrolaografias.gr/sxedia/xmlui/handle/20.500.11854/42#page/1/mode/thumb
Εικ. 6, 7 & 8, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-1-sthn-anabysso
Εικ. 9, από το βιβλίο: *Nicos Valsamakis.*
Εικ. 10, 11 & 12, https://www.amaliahotels.com/delphi/gallery/
Εικ. 13, 14 & 15, https://www.blod.gr/lectures/nikos-balsamakis-i-kathari-omorfia-tis-monternas-arhitektonikis/
Εικ. 16 & 17 από το περιοδικό: *Αρχιτεκτονικά Θέματα τεύχος 26.*
Εικ. 18 https://www.blod.gr/lectures/nikos-balsamakis-i-kathari-omorfia-tis-monternas-arhitektonikis/
Εικ. 19, από το περιοδικό: *Αρχιτεκτονικά Θέματα τεύχος 26.*
Εικ. 20 & 21, https://www.doma.archi/index/projects/3enodoxeio-amalia-sthn-olympia
Εικ. 22 & 23, https://www.amaliahotels.com/olympia/gallery-list/
Εικ. 24, https://www.doma.archi/index/projects/3enodoxeio-amalia-sthn-olympia
Εικ. 25, από το περιοδικό: *Αρχιτεκτονικά Θέματα τεύχος 26.*
Εικ. 26 & 27, https://www.amaliahotels.com/olympia/gallery-list/
Εικ. 28, https://www.doma.archi/index/projects/kthrio-dioikhshs-trapezas-alpha-bank
Εικ. 29, https://www.blod.gr/lectures/nikos-balsamakis-i-kathari-omorfia-tis-monternas-arhitektonikis/
Εικ. 30, από το βιβλίο: *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*
Εικ. 31, από την ερευνητική εργασία: ο Ν*ίκος Βαλσαμάκης ως Βιοκλιματικός Αρχιτέκτων*
Εικ. 32, 33 & 34, https://www.blod.gr/lectures/nikos-balsamakis-i-kathari-omorfia-tis-monternas-arhitektonikis/
Εικ. 35, από την ερευνητική εργασία: ο Ν*ίκος Βαλσαμάκης ως Βιοκλιματικός Αρχιτέκτων*
Εικ. 36, https://www.amaliahotels.com/nafplio/gallery/
Εικ. 37, από το βιβλίο: *Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων*
Εικ. 38, από το βιβλίο:*The villas of Palladio.*
Εικ. 39, 40 & 41, https://www.amaliahotels.com/nafplio/gallery/
Εικ. 42, https://www.blod.gr/lectures/nikos-balsamakis-i-kathari-omorfia-tis-monternas-arhitektonikis/
Εικ. 43, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-ekalh
Εικ. 44, από το βιβλίο: Νίκος Βαλσαμάκης: Αρχιτέκτων
Εικ. 45, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-koilada-1
Εικ. 46, από την ερευνητική εργασία: ο Ν*ίκος Βαλσαμάκης ως Βιοκλιματικός Αρχιτέκτων*
Εικ. 47, https://www.blod.gr/lectures/iremes-synarthroseis/
Εικ. 48, 49, 50 & 51, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-koilada-1
Εικ. 52, από την ερευνητική εργασία: ο Ν*ίκος Βαλσαμάκης ως Βιοκλιματικός Αρχιτέκτων*
Εικ. 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 & 60, https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-sthn-antiparo